

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

XƏZƏR UNIVERSİTƏSİ

Orta məktəb üzrə fənn müəllimləri üçün

ixtisasartırma təhsilinin 2-ci modulu üzrə

**“Ümumi orta təhsil səviyyəsinin yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi üzrə”
təlim kursunun iştirakçiləri üçün**

TƏLİM MATERİALI

Abdulla Qəhrəmanov

Milli Kurikulum üzrə təlimçi

e-mail: abdullaqehreman@gmail.com

abdullaqehreman@yahoo.com

telefon: (+99450) 3503920

(+99477) 3503920

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	4
1. TARİXİ MƏLUMAT	5
2. AZƏRBAYCANDA KURİKULUM	6
3. KURİKULUM NƏDİR	10
4. FƏNN KURİKULUMLARININ STRUKTURU VƏ MƏZMUNU	11
4.1. Kurikulum islahatını zəruri edən səbəblər	11
4.2. “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikuluları)” sənədinin əsas xüsusiyyətləri	11
4.2.1. Ümumi təhsilin məzmunu.....	11
4.2.2. Ümumi təhsilin idarə olunması	12
4.2.3. Ümumi təhsilin infrastrukturunu	12
4.2.4. Ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazası	12
4.2.5. Ümumi təhsil pilləsində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri	12
4.2.6. Ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsi...	13
4.3. Təhsil proqramı (kurikulum).....	13
4.4. ÜMUMİ TƏHSİLİN SƏVİYYƏLƏRİ ÜZRƏ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ	14
4.4.1. İbtidai təhsil üzrə ümumi təlim nəticələri	14
4.4.2. Ümumi orta təhsil üzrə ümumi təlim nəticələri.....	14
4.4.3. Tam orta təhsil üzrə ümumi təlim nəticələri	15
4.4.4. Ümumi orta təhsil səviyyəsində məzmun standartları.....	16
4.5. Kurikulumun əsas xüsusiyyətləri.....	20
4.6. Milli Kurikulumun strukturu	21
4.6.1. Milli kurikulumdan fənn kurikulumuna keçid	21
4.6.2. Fənn kurikulumlarının səciyyəvi cəhətlərinin müqayisəli təsviri.....	22
4.6.3. Fənn kurikulumunun strukturu	23
4.6.4. Fənnin məqsədi və məzmunu	23
4.6.5. Məzmun standartının quruluşu	31
5. MÜASİR KURİKULUMLAR VƏ YENİ TƏLİM STRATEGİYALARI	34
5.1. Fənn üzrə təlimin təşkilinə verilən əsas tələblər	34
5.2. Təlim fəaliyyətinin planlaşdırılması	34
5.2.1. Perspektiv planlaşdırma aparmaq məqsədilə müəllim üçün zəruri hesab edilən bacarıqlar	34
5.2.2. Gündəlik planlaşdırma nümunəsi.....	35
5.2.3. Təlim strategiyaları nədir? Təlimin təşkilinə verilən əsas tələblər	39
5.2.4. Təlim üsulları.....	41
6. ÜMUMİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ YENİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ MƏXANİZMLƏRİNİN TƏTBİQİ	46
6.1. Müasir dövrdə qiymətləndirmə fəaliyyətinə qoyulan tələblər	46
6.2. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi sahəsində mövcud olan problemlər	46
6.3. Konsepsiyanın yaradılması üçün zəruri səbəblər	47
6.4. Əsas qiymətləndirmə növləri.....	47
6.4.1. Beynəlxalq qiymətləndirmən.....	48
6.4.2. Milli qiymətləndirmə.....	48
6.4.3. Məktəbdaxili qiymətləndirmə növləri	48
6.4.4. Diaqnostik qiymətləndirmə	49
6.4.5. Formativ qiymətləndirmə.....	50
6.4.6. Summativ qiymətləndirmə	53
6.4.7. Qiymətləndirmə standartlarının və qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanması...	55
7. YENİ DƏRSLİK KOMPLEKTLƏRİN ƏSAS TƏRKİB HİSSƏLƏRİ	59
8. TEZAURUS	60

9. Dərs dinləmə vərəqi.....	62
10. TƏHSİLƏ DAİR FƏLSƏFİ BAXIŞLAR.....	64
Formativ qiymətləndirmə jurnalı	66
Məktəbli kitabçası	68

GİRİŞ

Azərbaycan təhsil sisteminə 90-cı illərdən başlayaraq yeni pedaqoji terminologiya daxil olmuşdur. Bu "Kurikulum" (İslahatın başlanğıcında "Kurrikulum" adlanırdı. Bu söz Azərbaycan dilinin ahəng qanunlarına uyğun gəlmədiyi üçün dilçilər bu termini "Kurikulum" kimi istifadə etməyi təklif ediblər) pedaqoji terminologiyası idi. Daha sonralar elm və təhsil sahələrində termin kimi işlənməyə başlamışdır. Kurikulum təhsilin məzmunu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə əks etdirən konseptual sənəddir. Kurikulumun əsasını təhlil, tərtib, tətbiq, və qiymətləndirmə təşkil edir.

Kurikulum müasir dərslər modelinin əsas çərçivələri üzrə fənlər kursunun hər bir bölməsinin məqsədini, məzmununu, tədris-təlim fəaliyyətini, nailiyyətlərini, onların qiymətləndirilməsini əks etdirir.

Qlobal dünyanın informasiya bolluğu şəraitində məktəbin, təhsilin vəzifələri dəyişir. Ağılın, intellektin inkişaf etdirilməsi ön plana keçir. Dünyanın təhsil məkanında sadəcə bilik, bacarıqlar deyil, dəyərlər, səriştələr şəxsiyyətin inkişafında mühüm atributlar kimi qiymətləndirilir və bugünkü təhsilin keyfiyyət göstəriciləri kimi qəbul edilir. Belə bir zamanda Azərbaycan da müstəqillik əldə etmiş ölkələrdən biri kimi bütün sahələrdə, o cümlədən təhsildə islahatlar aparır. Müstəqil Azərbaycanın memarı ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: "İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın".

1. TARİXİ MƏLUMAT

“Kurikulum” (curriculum) latın sözü olub, lügəvi mənası “kurs”, “elm”, “yol”, “qaçış” deməkdir. Bu söz ingiliscə-rusca lüğətlərdə “təlim kursu”, “tədris planı”, “proqram” kimi izah olunur.

Curriculum sözünə ilk dəfə Leyden (1582-ci il) və Qlazqo (1633-cü il) şəhərlərinin universitetlərinin sənədlərində rast gəlinir.

Bəzi alimlərin qeyd etdikləri kimi, 1876-cı ildən etibarən ondan bir termin kimi istifadə olunmağa başlanmışdır. İlk fənn kurikulumları 1918-ci ildə ABŞ-da meydana gəlmişdir. Ötən əsrin 70-ci illərindən sonra kurikulum nəzəriyyəsi formalaşmışdır. Azərbaycanda bu termindən keçən əsrin 90-cı illərinin axırlarından başlayaraq istifadə olunur. İlk dəfə “The Oxford English Dictionary” (OED-Oxford İngilis dili Lüğəti) leksikoqrafik termin kimi bu sözü işlədib. Mənası, “İcbari tədris kursu və ya tədris müəssisəsində hazırlıq” deməkdir.

Kurikulum dünyanın mütərəqqi təhsil modellərindən biri olmaqla hazırda geniş miqyasda tətbiq olunur. Avropa ölkələrində kurikulumla təhsilin əsasını təşkil edən sənəd kimi yanaşılır. Konseptual sənəd kimi onun məzmununda standartlar, zəruri minimum, təhsil alanların hazırlığına qoyulan tələblər, texnologiya və qiymətləndirmə məsələləri əhatə edilir. Əslində bu məsələlərin hər biri kurikulumda onun tərkib hissəsi mühüm komponentləri kimi ehtiva olunur. Həmin komponentlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi, hər hansı birinin digərini tamamlaması, onun məntiqi davamı olması vacib tələb kimi gözlənilir.

2. AZƏRBAYCANDA KURİKULUM

Hazırda Azərbaycan özünün təhsil sistemini dünyanın ən mütərəqqi ölkələrinin təhsil prinsiplərindən istifadə etməklə təkmilləşdirir, məzmun və struktur dəyişiklikləri aparır. İnsanın həyatı bacarıqlara malik bir şəxsiyyət kimi formalaşması istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda təhsil sahəsində islahatlar məhz bu məntiqə uyğun olaraq pillə-pillə aparılır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev cənabları demişdir: "Bütün işlər məhz məktəbdən başlayır, təhsilə diqqət, müəllimə qayğı həmişə olmalıdır. Bütün dövlət orqanları bu tövsiyələri eşitməli və praktik həyatda bunu təmin etməlidir".

Azərbaycanın tarixində artıq tələbyönümlü bir təhsil sistemi formalaşır. Cəmiyyətimizin ehtiyac və tələbatlarına uyğun belə bir təhsil sisteminin qurulmasında demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, inteqrasiya, diferensiallaşdırma, fərdiləşdirmə, humanitarlaşdırma mühüm pedaqoji prinsiplər kimi nəzərə alınır. Şəxsiyyətin maraq və ehtiyaclarını, arzu və istəklərini əsas götürməklə təhsil alanların mənafeyinə xidmət göstərmək ön plana çəkilir. Beləliklə, təhsilin bütün sahələrində dönməz xarakterə malik, ardıcıl və sistemli işlərə rəvac verilir. O cümlədən kurikulum islahatları elmi əsasda məqsədyönlü, planlı şəkildə aparılır.

Kurikulum islahatları Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankının Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında bağlanmış ilk Kredit Sazişi əsasında başlayıb. 15 iyun 1999-cu il tarixdə "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı" təsdiq olunmuşdur. 1999-cu ildən bünövrəsi qoyulan bu islahatın öyrədici innovasiya mərhələsində ümumtəhsilin vəziyyətinin araşdırılması, gələcək fəaliyyətlər üçün istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi, pilot müəssisələrin təşkili, mütəxəssislərə kurikulumların hazırlanması sahəsində zəruri bacarıqların aşılması və sair sahələrdə işlər görülüb. Beynəlxalq və milli səviyyəli mütəxəssislər tərəfindən ümumi təhsil sistemində aparılan araşdırmalar birbaşa onun mövcud durumunu müəyyənləşdirməyə yönəlib. Xüsusən inzibati amirlik sistemindən çıxan bir ölkə kimi Azərbaycanda təlim-tərbiyə işinin xarakterik cəhətləri öyrənilib.

Təhsil sahəsində İslahat Proqramı 1999-2013-cü illəri əhatə edir. Kurikulum islahatı təhsil islahatının əsas istiqamətlərindən biridir.

Təhsil islahatlarının mərhələləri

Mərhələ	Dövr	Məzmunu
I mərhələ	1999-2003	öyrədici-innovativ
II mərhələ	2004-2007	hazırlıq
III mərhələ	2008-2013	tətbiqetmə

Həmin araşdırmalarda birmənalı şəkildə belə qənaət hasil edilmişdir ki, Azərbaycanda ümumi təhsil, əsasən, lüzumsuz olaraq elmlərin əsaslarının öyrədilməsinə yönəlib və şagirdlərin həyatı bacarıqlara yiyələnməsi üçün istiqamətləndirilməsi imkanları məhdudlaşıb. Bundan əlavə, qloballaşan dünyanın prinsiplərinin əksi olaraq fənlərə daha çox fundamental biliklər mənbəyi kimi baxılıb. Onların inkişafetdirici, tərbiyəvi imkanlarına zəif diqqət yetirilib. Ona görə də ümumi təhsil kurikulumlarının yenidən hazırlanması təklif olunub.

Beləliklə, öyrədici innovasiya mərhələsində görülmüş işlər Dünya Bankının rəhbərliyi tərəfindən rəğbətlə qarşılandığından 2003-2013-cü illəri əhatə edən, iki mərhələdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan və birinci mərhələdə 5 komponentdən ibarət olan ikinci layihə müəyyənləşdirilib. "ümumi orta təhsilin keyfiyyəti və real tələbatlara uyğunluğu" adlı birinci komponentin alt-komponentlərindən biri kimi "Kurikulum islahatı" təsdiq olunub.

Təcrübə göstərir ki, təlimin məqsəd, məzmun, forma, metod və vasitələrdən ibarət sistemi həmişə aparıcı olsa da, ona yanaşmalar müxtəlif olmuşdur. Sadalanan vacib komponentlərin strateji bir

xətdə əlaqələnməsi, uyğun prinsiplərə tabe olmaması onların mənimsənilməsini çətinləşdirmiş və tətbiq imkanlarını məhdudlaşdırmışdır. Kurikulum modelinə müraciət olunması onların bir məcraya gətirilməsinə, bir xətt üzrə qurulmasına imkan yaratmışdır. Nəticədə komponentlərin şəbəkəli vahid strukturu əmələ gəlmişdir. Başqa sözlə, təhsildə müxtəlif fəaliyyətlərin məzmununu əhatə edən xüsusi sənəd meydana çıxmışdır. Bu sənədin özəlliyi ondadır ki, o, təlimin məzmununu, strategiyalarını, qiymətləndirmə mexanizmlərini və sairə birləşdirməklə *konseptual* xarakter daşıyır. Bütün resursların yaradılmasında, təlim prosesinin təşkili və aparılmasında baza rolunu oynayır və dərslərləri tərtib edənlərdən başlayaraq ta təlim prosesində qiymətləndirmə ilə məşğul olan bütün mütəxəssislərə qədər insanların fəaliyyətini istiqamətləndirir.

Bəs kurikulumlar necə hazırlanır? Onların müəllifi kimlərdir?

Təhsil kurikulumlarının hazırlanması ağır bir prosesdir. Ona cəmiyyətin bütün zümrələrindən olan insanlar (mütəxəssislər, müəllimlər, valideynlər, şagirdlər və b.) cəlb edirlər. Dünyada kurikulumların yaradılması işi ilə xüsusi qurumlar məşğul olur. Həmin qurumlar öz ətrafına fəal qüvvələri toplayaraq cəmiyyətin tələbatlarına uyğun məzmun və texnologiyalar sistemi hazırlayırlar.

Bəzən təhsil kurikulumlarının bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən hazırlanmasının mümkünlüyü barədə mülahizələr söylənilir. Bu, əvvəlki təhsil proqramları üçün xas olan xüsusiyyətlərdir. Həmin proqramlar təklifiyönlü olduğundan bir və ya bir neçə nəfərin subyektiv mülahizəsi kimi irəli sürülərək istifadəyə verilirdi.

Təhsil kurikulumları isə maraqlı olan tərəflərdən (mütəxəssislər, müəllimlər, valideynlər, şagirdlər) ibarət daha çox insanın münasibətini əhatə etməklə obyektiv xarakter daşıyır. Ona görə də dünya ölkələrində təhsil kurikulumlarının hazırlanmasında işçi qruplarından və onların fəaliyyət mexanizmlərindən ibarət texnologiyalara müraciət olunur.

Azərbaycanda da kurikulumlar hazırlanarkən belə bir texnologiyaya istinad edilmişdir. 2005-ci ildə Təhsil Problemləri İnstitutunun strukturunda Kurikulum Mərkəzi yaradılmış, həmin vaxtdan respublikada kurikulum hərəkatı başlanmışdır. Yüzlərlə müəllim, təhsil işçisi bu hərəkata qoşularaq kurikulumların hazırlanması istiqamətində müzakirələrin iştirakçısına çevrilmiş və 400-ə qədər üzvü olan 23 işçi qrupunun ətrafında birləşərək kurikulumların hazırlanması prosesinə qoşulmuşdur. Dünya Bankının prosedurlarına əsasən seçilmiş 95 nəfər milli məsləhətçi, kurikulum və qiymətləndirmə sahəsində beynəlxalq miqyasda tanınmış Hollandiyanın "CITO QROEP" təşkilatı kurikulumların hazırlanmasında məsləhətçilik xidmətləri göstərmişlər.

Beləliklə, "Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)" sənədinin 2006-cı ildə, I-IV siniflər üçün fənn kurikulumlarının 2007-ci ildə ilk dəfə hazırlanaraq təsdiq olunması respublikamızın təhsil həyatında hadisəyə çevrilmişdir.

Kurikulumlar hazırlanarkən, ilk növbədə, dünyanın ABŞ, Rusiya, Hollandiya, Avstraliya, İngiltərə, Finlandiya, İsveç, Türkiyə, Kanada, Moldova, Qazaxıstan və başqa ölkələrin bu sahədə təcrübələri diqqətlə öyrənilmiş, təhlillər aparılmışdır. İşçi qruplarında müzakirələr keçirilmişdir. Obyektiv qərarların qəbul olunması diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

İşçi qrupları tərəfindən hazırlanan kurikulumların layihə variantları dəfələrlə müzakirə olunaraq mərhələ-mərhələ respublikanın pedaqoji mətbuatında - "Azərbaycan müəllimi", "Təhsil problemləri" qəzetlərində dərc edilərək oxucuların və pedaqoji ictimaiyyətin mühakiməsinə verilmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, kurikulumların layihə variantları ilə bağlı Təhsil Nazirliyinə minlərlə təklif göndərilmişdir. Həmin təkliflərdə müəllimlər kurikulumları təqdir etməklə ona münasibət bildirmiş, məzmun standartlarını məqsədəuyğun saymış, layihə variantının təkmilləşdirilməsi üçün zəruri hesab etdikləri təkliflərini irəli sürmüşlər.

Eyni zamanda kurikulumlar ABŞ, Avstraliya, Hollandiya kimi xarici ölkələrdəki bu işlə məşğul olan qurumlara, mütəxəssislərə rəyə göndərilmiş, onlar tərəfindən müsbət qiymətləndirilmişdir.

Beynəlxalq ekspertlər hazırlanmış yeni kurikulumları inkişaf etmiş Avropa ölkələrinin kurikulumları səviyyəsinə uyğun sənədlər kimi qiymətləndirmişlər.

Artıq dörd ildir ki, fənn kurikulumlarının tətbiqinə başlanılmışdır.

Fənn kurikulumları mahiyyət etibarilə cəmiyyət üçün hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşmasına imkan yaradan, cəmiyyətin tələblərinə cavab verən mühüm təhsil sənədi kimi nəticəyönümlü, şəxsiyyətyönümlü və integrativ xarakter daşıyır. Onların məzmunu şagird fəaliyyətinin ardıcıl olaraq izlənməsinə, nailiyyətlərin müntəzəm şəkildə qiymətləndirilməsinə imkan yaradır, təlim prosesi ilə gözlənilən nəticə arasında əks-əlaqə mexanizminin qurulmasını təmin edir.

Dünya pedaqoji fikrində kurikulumlar nəzəri və praktik cəhətdən geniş öyrənilmiş, xüsusi nəzəriyyələr formalaşmışdır. Azərbaycan da öz fəaliyyətimizdə onlara istinad etmişdir. Heç şübhəsiz, bu barədə respublikamızda fundamental pedaqoji araşdırmaların aparılmasına, təhsil sahəsindəki fəaliyyətlərin xarakteri, onlar arasındakı əlaqə və münasibətlər, kurikulumların konseptuallığı və integrativliyi, məzmun standartlarının komponentləri, bilik və fəaliyyət, onlar arasında əlaqə və bağlılıq kimi mahiyyətyönümlü məsələlərin öyrənilməsinə ehtiyac yaranmaqdadır. Bu problemlər konseptual xarakter daşıyır və müasir didaktikanın nəzəri məsələlərindən biri kimi özünün tədqiqatçıları gözləyir.

Bu gün kurikulumlarda yer tutan məzmun standartları şəxsiyyətyönümlü təhsilin nəticələri olmaqla integrativ xarakter daşıyır və dəyərləri ifadə edir. Bu dəyərlər uşaqların ümumi inkişafını, intellekt səviyyəsini müəyyənləşdirmək imkanı yaradır.

Kurikulumlar elmi əsasda, sistemli olaraq hazırlanmış yeni təhsil sənədləridir. Tətbiq edildikcə, təbii olaraq, onların təkmilləşdirilməsi istiqamətində mülahizələr yaranır.

Təhsil islahatları ilə bağlı dövlət sənədləri

İl	Sənədin adı	Təsdiqi
1999	Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramının təsdiq edilməsi haqqında.	ARPS. 15 iyun 1999. № 168
2003	“2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”	ARPF. 20 fevral 2003. №
2003	Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, mövcud məktəblərin əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair Dövlət Proqramı – 2003-2007	ARPF. 2003.
2004	“Azərbaycanda regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”	ARPS. 2004. №
2005	2005-2009-cu illər üçün ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsində pedaqoji kadrlarla təminat üzrə Dövlət Proqramı	ARPF. 2005.
2005	Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili ilə əlaqədar Dövlət Proqramı-2005-2009	ARPF. 2005.
2005	Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili ilə əlaqədar Dövlət Proqramı-2005-2009	ARPF. 2005.

İl	Sənədin adı	Təsdiqi
2005	Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin İKT ilə təminatı Proqramı 2005-2007	ARPF. 2005.
2006	Azərbaycan Respublikasında dövlət uşaq müəssisələrindən uşaqların ailələrə verilməsi (de-institutlaşdırma) və alternativ qayğı Dövlət Proqramı – 2006-2015	ARPF. 2006.
2006	Dərsləklə təminat Proqramı – 2006-2015	ARPF. 2006.
2006	Xüsusi istedadla malik olan uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı – 2006-2010	ARPF. 2006.
2006	Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsilin konsepsiyası (Milli Kurrikulumu)	ARNKQ. 3 iyun 2010. № 103
2008	“2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”	ARPS. 15 sentyabr 2008. №
2009	“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”	ARPF. 14 aprel 2009.
2009	Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası.	ARNKQ. 13 yanvar 2009. № 9
2009	Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu.	ARP. 19 iyun 2009.
2010	"Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)"nın təsdiq edilməsi haqqında	ARNKQ. 3 iyun 2010. № 103
2011	Ümumi təhsil məktəblərində və ilk-peşə ixtisas təhsili müəssisələrində təhsilənlərin qiymətləndirilməsi və yekun dövlət attestasiyasının aparılması qaydaları	ARTNQ. 3 may 2011. № 736

Qısaltmalar:

ARP - Azərbaycan Respublikası Prezidenti.

ARPF - Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.

ARPS - Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

ARNK - Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti

ARNKQ - Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı

ARTN - Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

ARTNQ - Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Qərarı

3. KURİKULUM NƏDİR

Kurikulum nədir?

Kurikulum mənşəcə latın sözü olub lüğəti mənası *"yol"*, *"istişamət"*, *"kurs"*, *"elm"* deməkdir.

Təhsil kurikulumları xarakterinə görə iki yerə ayrılır. Onlardan birincisi *fənyönümlü*, ikincisi isə *şəxsiyyətyönümlü* kurikulum adlanır.

Fənyönümlü kurikulumlar məzmun etibarilə elm sahəsini, onun mükəmməl anlayışlar sistemini əhatə etməklə bilavasitə bu anlayışların mənimsənilməsinə istiqamətləndirilir. Belə kurikulumların keyfiyyətində biliklərin həcmi və miqdarı əsas rol oynayır. Bütün praktik bacarıqların yerinə yetirilməsində məqsəd biliklərin möhkəmliyini, davamlılığını artırmağa xidmət göstərməkdən ibarət olur. Praktik əhəmiyyət daşıyan

bacarıq, vərdiş və qabiliyyətlər arxa plana keçir, fənnin elmi potensialı artır, məlumatlıq səviyyəsi çoxalır. Şagirdlər özlərinə praktik cəhətdən lazım olmayan fundamental bilikləri öyrənmək məcburiyyətində qalırlar.

Şəxsiyyətyönümlü kurikulumlar bilavasitə həyati bacarıq və vərdislərə üstünlük verilməsi ilə fərqlənir. Bu kurikuluma görə, insanın gələcək həyat fəaliyyətində lazım olacaq praktik bacarıq və vərdislər əhatə edilir, onun əqli fəaliyyətlə bağlı qabiliyyətlərinin formalaşması ön plana çəkilir.

Tələb olunan bacarıq və vərdislərin formalaşdırılmasına imkan yaradan minimum biliklərin həcmi müəyyənləşdirilir. Bu biliklər minimum təlim məqsədlərinə çatmaq üçün vasitə kimi nəzərdə tutur.

Şəxsiyyətyönümlü kurikulumlar integrativ məzmunu ilə seçilir. Oradakı fənlərin adlandırılmasında, məzmunun müəyyənləşdirilməsində şəxsiyyətin formalaşması üçün əhəmiyyət kəsb edən və bilavasitə insanın şəxsi fəaliyyəti üçün lazım olan tələblər əsas götürülür.

Kurikulumun nəzəri problemlərindən biri onun növlərinə görə təsnif olunmuşdur. Bu məsələdən bəhs edən ailmələrin fikrincə, kurikulumların növləri barədə yekdil fikir yoxdur. Bu da ondan irəli gəlir ki, kurikulumları təsnif edərkən ona müxtəlif prinsiplərlə yanaşılır: ya xarakterlərinə, ya təyinatına ya da məzmun və strukturuna görə münasibət bildirirlər. Bütün məqamlarda elə kurikulumlar vardır ki, onlar ümumi ölkə səviyyəsində qəbul olunmaqla geniş miqyasda tətbiq edilir. Mahiyyət etibarilə belə kurikulumlar milli xarakter daşıyır. Ona görə də Milli Kurikulum adlanır. Ayrı-ayrı fənlərin bütövlükdə xüsusiyyətlərini əhatə edən kurikulumlar isə *fənn kurikulumları* kimi tanınır və dəyərləndirilir.

Kurikulum təhsilin son məqsədini, məqsədlərə çatmaq üçün yolları, bu yolların səmərəliliyini yoxlamaq üsullarını özündə birləşdirən, bir sözlə, təhsil prosesi ilə bağlı bütün fəaliyyətlərin səmərəli və məqsədyönlü təşkilinə hərtərəfli imkan yaradan *konseptual sənəddir*.

4. FƏNN KURİKULUMLARININ STRUKTURU VƏ MƏZMUNU

4.1. Kurikulum islahatını zəruri edən səbəblər

- Cəmiyyətdə yeni ictimai münasibətlərin yaranması
- Planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid
- Dünya təhsil sistemində inteqrasiya
- İnformasiya əsrinin tələbləri
- Təhsilin məqsəd və vəzifələrinə yeni baxış və yanaşmaların formalaşması
- Mövcud ümumi təhsil proqramlarının müasir tələblərə cavab verməməsi

4.2. “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)” sənədinin əsas xüsusiyyətləri

Kurikulum təhsilin məzmunu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə əks etdirən *konseptual sənəddir*.

Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları) (bundan sonra - dövlət standartları) aşağıdakıları müəyyən edir:

- ümumi təhsilin məzmununu;
- ümumi təhsilin idarə olunmasını;
- ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazasını;
- ümumi təhsilin infrastrukturunu;
- ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərini;
- ümumi təhsil sistemində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsini.

Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları 5 il müddətinə qüvvədədir.

4.2.1. Ümumi təhsilin məzmunu

Ümumi təhsilin məzmunu fərdin, cəmiyyətin, dövlətin maraq və tələbatlarını, milli və ümumbəşəri dəyərləri əks etdirməklə, humanistlik, dünyəvilik, varislik, inteqrativlik prinsipləri əsasında müəyyən edilir.

Ümumi təhsilin məzmunu təhsilalanların yaş, fizioloji, psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, onların dünyagörüşünün və şəxsiyyətinin formalaşmasını, bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnməsini, əqli, fiziki, mənəvi, estetik inkişafını, müstəqil əmək və təhsil həyatına hazırlanmasını, cəmiyyətin faydalı və məhsuldar üzvünə çevrilməsini təmin edir.

Ümumi təhsilin məzmununa dair ümumi tələblər aşağıdakılardır:

- təhsilin məzmununu təhsilalanın və cəmiyyətin tələbatına, dövlətin təhsil siyasətinə uyğunlaşdırmaq;
- məzmunu nəticəyönümlülük, şəxsiyyətyönümlülük, şagirdyönümlülük, inteqrativlik prinsipləri əsasında müəyyənləşdirmək;
- təhsilalanların təlim marağını, potensial imkanlarını, sağlamlığının təhlükəsizliyini nəzərə almaqla onlara davamlı inkişafını təmin edən, müstəqil həyatda lazım olan zəruri biliklərin və əqli, informativ-kommunikativ, psixomotor bacarıqların aşılmasını təmin etmək;

- təhsilin məzmununa şagirdlərin ümumi inkişafına xidmət etməyən, tətbiqi xarakterdə olmayan, məzmunu ağırlaşdıran məlumatyönümlü məsələlərin daxil edilməsinə yol verməmək.

4.2.2. Ümumi təhsilin idarə olunması

Ümumi təhsilin idarə olunması hesabatlılıq, məsuliyyətin bölüşdürülməsi və inkişafın monitorinqi prinsipləri əsasında həyata keçirilir.

Ümumi təhsilin idarə olunması dövlət-ictimai xarakter daşıyır.

4.2.3. Ümumi təhsilin infrastrukturunu

Müəyyən edilmiş dövlət standartlarına uyğun keyfiyyətli ümumi təhsil almaq üçün müvafiq infrastrukturun yaradılması mühüm şərt hesab edilir.

Ümumi təhsilin infrastrukturuna təhlükəsiz təhsil şəraiti, pedaqoji kadrlarla təminat, təhsil fəaliyyəti üçün zəruri imkanlara malik binalar, yardımçı bina və qurğular, sadə idman meydançası və qurğuları, müvafiq kadrlarla təmin olunmuş tibb, iaşə obyektləri, kitabxana, rabitə, su, istilik, elektrik sistemləri, internet xidməti daxildir.

4.2.4. Ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazası

Ümumi təhsil üzrə dövlət təhsil proqramlarının (kurikulumların) yerinə yetirilməsinə əlverişli şərait yaratmaq məqsədi ilə ümumi təhsil müəssisələri zəruri maddi-texniki və tədris bazasına malik olmalıdır.

Ümumi təhsil müəssisəsinin maddi-texniki və tədris bazasına təchiz olunmuş tədris laboratoriyaları, emalatxanalar, idman və akt zalları, təhsilalan və təhsilverənlər üçün mebel avadanlığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, audio-vizual avadanlıqlar, tədris-əyani vəsaitləri, təlimin texniki vəsaitləri, dərslik və elmi-bədii ədəbiyyat fondu daxildir.

4.2.5. Ümumi təhsil pilləsində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri

Ümumi təhsilin həyata keçirildiyi müəssisələrə, bir qayda olaraq, pedaqoji ali təhsilli mütəxəssislər qəbul edirlər.

Ümumi təhsil sistemində çalışan təhsilverənlər, əsasən, aşağıdakı keyfiyyət göstəricilərinə malik olmalıdırlar:

- ixtisası üzrə dövrün tələbatına uyğun elmi-nəzəri biliklərə;
- uşaqlarla həssas ünsiyyətqurma və iş bacarığına;
- əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərə, pedaqoji etika və mədəniyyətə;
- əməkdaşlıq, tədqiqatçılıq, özünütəhsil və idarəçilik bacarıqlarına;
- yaradıcılıq və sağlam rəqabət tələb edən layihələrdə, müsabiqə və innovativ proqramlarda iştirak etmək qabiliyyətinə;
- öz fəaliyyətini təqdim etmək və qabaqcıl pedaqoji təcrübələrdən bəhrələnmək bacarığına;
- ədalətlik, məsuliyyətlik, cavabdehlik keyfiyyətlərinə;
- işlədiyi məktəbdə və ictimaiyyətdə hörmətə və nüfuza.

Təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilən attestasiya qaydalarına əsasən müəyyən edilir.

4.2.6. Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsi

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsi ümumi təhsilin hər bir səviyyəsi üzrə təsdiq olunmuş təlim nəticələri və fənlər üzrə məzmun standartları ilə müəyyən edilir.

Təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini müəyyən edən təlim nəticələri və məzmun standartları aşağıdakı tələbləri ehtiva edir:

- fərdin, dövlətin, cəmiyyətin maraq və tələbatının ödənilməsi;
- təhsilin nəticəyönümlülük, şagirdyönümlülük, integrativlik prinsipləri əsasında qurulmasına didaktik zəmin yaradılması;
- təhsilalanların həyati bacarıqlara yiyələnməsinin prioritet hesab edilməsi;
- keyfiyyətli təhsil almaq üçün hamıya bərabər imkanların yaradılması;
- təhsil səviyyələri üzrə təhsil proqramlarında (kurikulumlarda) varisliyin təmin olunması;
- şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə müvafiq standartların müəyyən edilməsi üçün etibarlı əsas yaradılması;
- təhsilalanların sağlamlığının qorunması məqsədi ilə ağırlaşdırıcı tədris materiallarının təlim prosesinə gətirilməsinin qarşısının alınması.

4.3. Təhsil proqramı (kurikulum)

Ümumi təhsil üzrə təhsil proqramında (kurikulumda) aşağıdakılar əhatəli şəkildə göstərilir:

- ümumi təhsilin səviyyələri üzrə təlim nəticələri və məzmun standartları;
- ümumi təhsilin hər bir səviyyəsində tədris olunan fənlər;
- ümumi təhsilin səviyyələri üzrə həftəlik dərslər və dərslərdən kənar məşğələ saatlarının miqdarı;
- ümumi təhsil sistemində pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri;
- təlim nailiyyətlərinin (nəticələrinin) qiymətləndirilməsi və monitorinqi.

4.4. ÜMUMİ TƏHSİLİN SƏVIYYƏLƏRİ ÜZRƏ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

4.4.1. İbtidai təhsil üzrə ümumi təlim nəticələri

İbtidai təhsili başa vurmuş şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- yaşına uyğun bədii, elmi-kütləvi və məlumat xarakterli mətnləri müəyyən edilmiş qaydada oxumağı;
- oxuduğu mətndəki əsas məzmunu ayırmağı və ona öz fikrini bildirməyi;
- lüğətlərdən, məlumat xarakterli vəsaitlərdən, kompüter texnikasından istifadə etməyi;
- öz fikirlərini şifahi və yazılı formada aydın ifadə etməyi;
- məntiqi düşünməyi, fikir irəli sürməyi, başqasının fikrinə münasibət bildirməyi;
- zəruri riyazi bilikləri həyatda tətbiq etməyi, sadə alqoritmləri yerinə yetirməyi;
- müşahidə etdiyi obyekt və hadisələri təsvir etməyi, onları səciyyəvi əlamətlərinə görə fərqləndirməyi;
- ünsiyyət qurmağı, əməkdaşlıq etməyi, komanda, kollektiv tərkibində fəaliyyət göstərməyi;
- sadə mədəni davranışı, şəxsi gigiyena və zəruri təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməyi;
- müəyyən olunmuş normativlər çərçivəsində fiziki hərəkətləri, bədii-estetik qabiliyyətini nümayiş etdirməyi, sadə əmək vərdişlərini tətbiq etməyi;
- öz hüquqlarını müdafiə etməyi, başqasının hüquqlarına hörmət etməyi;
- insanlara, təbiətə, şəxsi və dövlət əmlakına, başqasının əməyinə həssas, qayğıkeş və ədalətli münasibət göstərməyi;
- Azərbaycan xalqının əxlaqi-mənəvi dəyərləri, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti, görkəmli şəxsiyyətləri haqqında qazandığı ilkin bilikləri, habelə ölkəsinə qarşı əks mövqedə olan qüvvələri sadə formada təqdim etməyi;
- xarici dildə sadə ünsiyyət bacarıqlarına yiyələndiyini nümayiş etdirməyi.

4.4.2. Ümumi orta təhsil üzrə ümumi təlim nəticələri

Ümumi orta təhsili başa vurmuş şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- dinlədiyi və oxuduğu müxtəlif üslubda və janrda olan mətnləri təhlil etməyi, onların məzmununu yığcam, həm də qismən geniş formada başqasına çatdırmağı;
- nitqin monoloq və dialoq formalarından istifadə etməyi;
- plan, tezis, icmal tərtib etməyi, layihə, rəy hazırlamağı;
- nümunələr və dəlillər vasitəsilə fikirlərini məntiqi cəhətdən əsaslandırmağı, müxtəlif fikirlərdə ifadə olunan başlıca məqamları ümumiləşdirməyi;
- hesablamalar və proqnozlaşdırma aparmağı, riyazi dildən istifadə etməyi, alqoritmlər qurmağı, ehtimallar irəli sürməyi;
- ətraf aləmi dərk etmək üçün müşahidə, ölçmə, hesablama, təcrübə, qiymətləndirmə üsul və vasitələrindən istifadə etməyi;

- təbiətdəki əsas qanunauyğunluqların mahiyyətini və onların qarşılıqlı əlaqəsini izah etməyi;
- müxtəlif fakt, mülahizə və dəlilləri müqayisə, təsnif və təqdim etməyi;
- təlim prosesində yaradıcılıq tələb edən işləri müstəqil yerinə yetirməyi;
- təlim tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün müxtəlif informasiya mənbələrindən (lüğətlər, ensiklopediyalar, kompüter, internet, dövrü mətbuat və s.) istifadə etməyi;
- öz imkanlarını, meyil və marağını şüurlu olaraq müəyyən etməyi, iradi və qeyri-iradi keyfiyyətlərini nümayiş etdirməyi;
- gördüyü işlərin nəticəsini qiymətləndirməyi, qarşılaşdığı problemlərin optimal həllini tapmağı;
- sadə formada icraçılıq, təşkilatçılıq və idarəetmə bacarıqlarını nümayiş etdirməyi;
- ictimai davranış, habelə müvafiq təhlükəsizlik və tibbi-gigiyena qaydalarına, sağlam həyat tərzini normalarına əməl etməyi;
- milli, əxlaqi-mənəvi, hüquqi, etik, estetik dəyərlərə, vətəndaşlıq mövqeyinə, liderlik keyfiyyətlərinə malik olduğunu nümayiş etdirməyi;
- problemlərin həllində birgə fəaliyyət göstərməyi, kollektiv iş prosesində özünün və başqalarının fəaliyyətini qiymətləndirməyi;
- xarici dildə ünsiyyət qurmağı;
- ana dilində yazılı və şifahi ünsiyyət bacarıqlarına yiyələndiyini, ölkəsinin ədəbiyyatı, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti, görkəmli şəxsiyyətləri barədə, habelə vətəninə qarşı əks mövqedə dayanan qüvvələr haqqında müvafiq məlumatlara malik olduğunu nümayiş etdirməyi.

4.4.3. Tam orta təhsil üzrə ümumi təlim nəticələri

Tam orta təhsili başa vurmuş şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- dinlədiklərinə və oxuduqlarına tənqidi və yaradıcı münasibət bildirməyi, maraq dairəsinə görə onları yeni məlumatlarla zənginləşdirməyi;
- nitqin müxtəlif formalarından məqamına görə istifadə etməyi;
- fikirlərini yazılı formada ifadə etməyi, yaradıcı yazılar (esse, müşahidə və təəssürat xarakterli yazılar və s.) yazmağı;
- ictimai həyatda baş verən hadisələrə və sosial-mədəni sahələrdəki yeniliklərə yaş səviyyəsinə uyğun olaraq münasibət bildirməyi;
- maraq dairəsinə görə müstəqil məlumatlar toplamağı, onları sistemləşdirməyi, təhlil və tətbiq etməyi;
- informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından həyat fəaliyyətinin təşkili istiqamətində istifadə etməyi;
- qarşılaşdığı həyati problemləri qiymətləndirməyi və onların həlli istiqamətində optimal qərarlar qəbul etməyi;
- potensial imkanları daxilində mövcud bilik və bacarıqlarını təkmilləşdirməyi, mədəni və intellektual səviyyəsini yüksəltməyi;
- insan əməyini, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını dəyərləndirməyi, milli əxlaqi-mənəvi dəyərlərə, habelə ümumbəşəri dəyərlərə həssas və tolerant münasibət bəsləməyi;

- xarici dildə (dillərdə) ünsiyyət saxlamağı;
- icraçılıq, təşkilatçılıq və idarəetmə ilə bağlı funksiyaları yerinə yetirməyi və bu proseslərdə liderlik xüsusiyyətlərini nümayiş etdirməyi;
- ana dilində yazılı və şifahi nitq mədəniyyətinə yiyələndiyini, ölkəsinin ədəbiyyatı, tarixi, coğrafiyası, görkəmli şəxsiyyətləri, habelə Vətənin mənafeyinə qarşı olan əksqüvvələr haqqında ətraflı məlumatlara malik olduğunu nümayiş etdirməyi.

4.4.4. Ümumi orta təhsil səviyyəsində məzmun standartları

"Azərbaycan dili" (təlim Azərbaycan dilində olan məktəblərdə), "Rus dili" (təlim rus dilində olan məktəblərdə), "Gürcü dili" (təlim gürcü dilində olan məktəblərdə) fənləri üzrə şagird:

- dinlədiyi mətnlərə münasibət bildirməklə, mövqeyini əsaslandırır;
- mətni düzgün və ifadəli oxuyur, məzmun və strukturuna görə təhlil edir;
- dil vahidlərindən istifadə etməklə, müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) və formalı (inşa, esse, hekayə) mətnlər qurur, onları təkmilləşdirir;
- müxtəlif məzmunlu məlumatlar əsasında təqdimatlar edir;
- şifahi və yazılı nitqində zəruri dil qaydalarını mənimsədiyini nümayiş etdirir.

"Azərbaycan dili" (dövlət dili kimi) fənni üzrə şagird:

- dinlədiyi mətnin məzmununu izah edir, ona münasibət bildirir;
- şüurlu və ifadəli oxu bacarıqlarını nümayiş etdirir;
- müxtəlif formalı rabitəli mətnlər qurur və təqdim edir;
- öz fikirlərini sərbəst, ardıcıl və aydın ifadə edir;
- nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif mənbələrdən istifadə edir, tərcümə bacarığını nümayiş etdirir.

"Ədəbiyyat" fənni üzrə şagird:

- ədəbi-bədii nümunələri onların məzmunundan irəli gələn məna çalarlarına uyğun ifadəli oxuyur, mətni bədii-emosional cəhətdən qüvvətləndirən sözlərin mahiyyətini izah edir;
- yazılı nitqində məzmunu uyğun üslub müəyyənləşdirir, orfoqrafiya və orfoepiya qaydalarına əməl edir, söz ehtiyatından səmərəli istifadə edir, fikirlərini ardıcıl və məntiqli ifadə edir, ümumiləşdirmələr aparır;
- ədəbi nümunələrlə bağlı fikirlərini aydın, ardıcıl, məqsədyönlü, yığcam, yeri gəldikcə bədii təsvir vasitələrindən istifadə etməklə şərh edir;
- müxtəlif janrlarda yazılmış mətnlər üzərində sərbəst işləyir, onlarda ifadə olunmuş əsas ideyanı şərh edir, mətni məzmununa uyğun hissələrə ayırır və müvafiq plan tərtib edir;
- şifahi və yazılı ədəbiyyatın oxşar və fərqli cəhətlərini, xarakterik xüsusiyyətlərini konkret nümunələrlə izah edir, öz fikirlərini müqayisələr aparmaqla əsaslandırır;
- ədəbi əsərləri məzmun və ideya istiqamətinə, sənətkarlıq cəhətlərinə, obrazların səciyyəsinə görə təhlil edir, öz şəxsi münasibətini, mülahizələrini bildirir;
- ədəbi əsərlərin müzakirəsi zamanı tolerantlıq, obyektivlik, ədalətlilik, əsaslandırma və ümumi rəyə gələ bilmək bacarıqlarını nümayiş etdirir.

"Xarici dil" fənni üzrə şagird:

- dinlədiyi və oxuduğu mətnlərin məzmununa münasibət bildirir;
- dialoji və monoloji nitq bacarıqlarını nümayiş etdirir;

- dilin öyrənilməsi prosesində ünsiyyət etiketi qaydalarına əməl edir, yoldaşlarının nitqinə münasibət bildirir;
- fikirlərini yazılı ifadə edir;
- lüğətlərdən, əlavə materiallardan, texnoloji vasitələrdən istifadə edir, sadə mətnləri tərcümə edir.

"İkinci xarici dil" fənni üzrə şagird:

- dinlədiyi fikrin məzmununu izah edir;
- əşya və hadisələri, onlara aid əlamətləri ifadə edir;
- sadə nitq etiketləri əsasında ünsiyyət qurur;
- yeni sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə müəyyən edir;
- kiçikhəcmli mətnləri oxuyur və məzmununu izah edir;
- kiçikhəcmli şifahi və yazılı mətnlər qurur.

"Riyaziyyat" fənni üzrə şagird:

- ölçmə və hesablama ləvazimatlarından istifadə edir, şifahi, yazılı formada dəqiq və ya təqribi hesablamalar aparır;
- simvollarla ifadə olunmuş cəbri dildən istifadə edir;
- rəşional ifadələr üzərində eynilik çevrilmələri aparır, xətti və kvadrat tənlikləri, xətti bərabərsizliklər sistemini həll edir;
- funksiya anlayışından və qrafiklərdən real asılılıqların öyrənilməsində və şərhində istifadə edir;
- müstəvi fiqurlarının və sadə fəza cismlərinin xassələrini praktik həndəsi məsələlərin həllində tətbiq edir, sadə həndəsi qurmalar və ölçmələr aparır;
- riyazi və statistik məlumatları toplayır, araşdırır, sistemləşdirir və nəticəsini təqdim edir;
- statistika və ehtimal əsasında hadisənin başvermə mümkünlüyünü proqnozlaşdırır;
- mühakimələrini məntiqi əsaslandırır, yazılı və şifahi nitqində fikirlərini dəqiq, aydın və yığcam ifadə edir;
- müxtəlif həyati məsələlərin həllində riyazi bilikləri tətbiq edir;
- fəaliyyətini layihələndirir, onların əsasında alqoritmlər qurur, nəticələri yoxlayır və qiymətləndirir.

"İnformatika" fənni üzrə şagird:

- informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının müasir cəmiyyətdə rolunu və əhəmiyyətini şərh edir;
- gündəlik həyatda və məişətdə lazım olan məsələləri kalkulyator rejimində həll edir;
- kompüterdə istifadə olunan əməliyyat sistemini tənzimləyir;
- mətn redaktorunda sadə olmayan mətnləri yığır və formatlaşdırır, mətnə müxtəlif yaddaşlardan şəkillər daxil edir;
- qrafik redaktorda müəyyən çətinlik dərəcəsinə malik şəkillər hazırlayır, şəklin atributlarını dəyişdirir, onlara müvafiq mətnlər daxil edir;
- obyektin xassələrini, parametrlərini və mühitini təyin edir, obyektlər sistemini təsnif edir;
- obyektin informasiya modelini qurur və onun təbii modelini təsvir edir;
- informasiyanın xassələrini, kodlaşdırılmasını, qəbul edilməsini və ötürül məsini nümunələr əsasında izah edir;

- şəbəkə növləri vasitəsilə məlumatları axtarır, toplayır, sistemləşdirir və onlardan məqsədyönlü istifadə edir;
- müxtəlif təqdimatlar hazırlayır və nümayiş etdirir;
- elektron cədvəllərdən istifadə etməklə, yeni sənədlər tərtib edir;
- müxtəlif şəbəkə növlərindən, şəbəkənin işini təmin edən proqram təminatından istifadə edir, sadə "Web" səhifələr yaradır.

"Azərbaycan tarixi" fənni üzrə şagird:

- tarixi hadisələri xronoloji əsasda təsvir edir, onlar arasındakı səbəb və nəticə əlaqələrini izah edir;
- sivilizasiyaların formalaşmasında, dünya mədəniyyətinin, incəsənətinin inkişafında Azərbaycanın rolu və mövqeyi barədə mülahizələrini şərh edir;
- tarixi fakt və hadisələrə, tarixi şəxsiyyətlərə və onların fəaliyyətinə münasibət bildirir, onları müvafiq dövr baxımından qiymətləndirir.

"Ümumi tarix" fənni üzrə şagird:

- tarixi dövrləri və sivilizasiyaları xarakterik əlamətlərinə görə fərqləndirir, tarixi şəxsiyyətləri, hadisələri və faktları dövr baxımından qiymətləndirir, onlara münasibət bildirir;
- tarixi paralellər aparmaq yolu ilə ayrı-ayrı dövlətlərin inkişaf tendensiyalarını, ictimai, iqtisadi, siyasi prosesləri müqayisə edir, nəticə çıxarıb mülahizələrini şərh edir;
- müxtəlif tarixi mənbələri araşdırmaqla, lazımi materialları toplayıb sistemləşdirir və təqdim edir.

"Fizika" fənni üzrə şagird:

- təbiət hadisələrini xarakterinə görə qruplaşdırır və onların başvermə səbəblərini fiziki qanunlar əsasında izah edir;
- təbiət hadisələrinin qanunauyğunluqları haqqında məlumatlar toplayır, onları ümumiləşdirib şərh edir;
- fiziki hadisələri müşahidə edir, nəticələri ümumiləşdirir və onlar haqqında mülahizələrini təqdim edir;
- fiziki kəmiyyətləri ölçür və nəticələrindən gündəlik həyatda tətbiq üçün istifadə edir, bu prosesdə təhlükəsizlik qaydalarına əməl edir;
- fizika elminin cəmiyyətin sosial-iqtisadi tərəqqisində rolu və əhəmiyyəti, görkəmli fizik-alimlərin yaradıcılığı barədə təqdimatlar edir.

"Kimya" fənni üzrə şagird:

- kimyəvi hadisələrin mahiyyətini dərk etmək üçün müşahidələr və təcrübələr aparır, alınmış nəticələr əsasında onlara münasibət bildirir;
- maddələrin quruluşunu, xassələrini, onların çevrilməsinin səbəblərini izah edir;
- maddələrin çevrilməsini tətbiq və idarə edir;
- ətraf aləmə həssas və qayğıkeş münasibət nümayiş etdirir, müşahidə etdiyi hadisələri ümumiləşdirib təqdim edir;
- kimya sahəsində görkəmli alimlər və onların xüsusi əhəmiyyətə malik elmi kəşfləri, nailiyyətləri haqqında məlumatların ötürülməsi və yayılmasında iştirak edir.

"Biologiya" fənni üzrə şagird:

- canlılar aləmini təşkil edən varlıqları səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə müqayisə edir, bu barədə mülahizələrini şərh edir;
- bioloji varlıqlarda baş verən dəyişiklikləri müşahidə edir, nəticələri ümumiləşdirir, onları şərh edir;
- canlı varlıqlarda maddələr mübadiləsinin qanunauyğunluqlarını izah edir;
- bitkilərin əkilməsi, becərilməsi, ev heyvanlarının, quşların və digər heyvanların bəslənməsi və onlardan məhsul alınması texnologiyasını məişətdə tətbiq edir;
- fiziki, kimyəvi, bioloji amillərin canlı varlıqlara mənfi təsiri barədə nəzəri biliklərdən ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasında istifadə edir;
- zədələnmələr zamanı ilk tibbi yardım göstərir, xəstəliklər zamanı profilaktik tədbirlər görür.

"Coğrafiya" fənni üzrə şagird:

- təbii mühiti təşkil edən komponentlərin əsas xüsusiyyətlərini, təbiətdəki coğrafi hadisələrin baş vermə səbəblərini və yerləşmə qanunauyğunluqlarını izah edir, onların əsasında müqayisələr aparır, nəticələri ümumiləşdirir, yazılı və şifahi təqdim edir;
- coğrafi təbəqənin əhəmiyyətini və onun mühafizəsinin həyat üçün vacibliyini müvafiq dəlillər əsasında şərh edir;
- müxtəlif şərait və vəziyyətlərdə ətraf mühitin öyrənilməsində coğrafi cihazlardan istifadə edir;
- müəyyən ərazinin kartoqrafik təsvirini verir, xəritə və plan üzrə təhlillər aparır, xəritədən, coğrafi məlumatlardan, statistikadan istifadə edərək, müvafiq hesablamalar aparır və nəticələrə dair diaqramlar, cədvəllər qurur;
- Azərbaycanın, eləcə də müxtəlif ölkələrin təbiəti, təbii ehtiyatları, əhalisi, iqtisadi inkişaf meyilləri haqqında əlavə məlumatlar toplayır, sistemləşdirir, onların əsasında təqdimatlar edir.

"Həyat bilgisi" fənni üzrə şagird:

- müvafiq normativ hüquqi sənədlərdə təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarına dair müddələrin mahiyyətini konkret tarixi hadisələrin, faktların, ədəbi əsərlərin nümunəsində şərh edir, özünün və başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşdığını nümayiş etdirir;
- zərərli vərdişlərin insan həyatı üçün təhlükəli olduğunu və ağır nəticələr verdiyini konkret nümunələr əsasında şərh edir, sağlam həyat tərzini keçirdiyini gündəlik fəaliyyətində nümayiş etdirir;
- həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi qaydalarına yiyələndiyini yazılı və şifahi təqdimatlarında, təlim-məşq tədbirlərində nümayiş etdirir;
- mənəvi-əxlaqi mövzulara həsr olunmuş müzakirələrdə, diskussiya-larda və digər tədbirlərdə müvafiq problemlərlə bağlı rəy və mülahizələrini bildirir, hadisə və faktları mahiyyətinə görə qiymətləndirməklə şəxsi mövqeyini və münasibətini bürüzə verir;
- gündəlik həyatda iqtisadi səmərəliliyə dair kiçik layihələr qurur, onları təqdim və tətbiq edir;
- təbiət və cəmiyyət hadisələri ilə bağlı qanunauyğunluqların mahiyyətini izah edir, həmin məsələlərlə əlaqədar bu fənn daxilində əldə etdiyi məlumatları digər fənlərdəki eyni məzmunlu məlumatlarla müqayisə edir, onları sistemləşdirir və ümumiləşdirmələr aparır.

"Texnologiya" fənni üzrə şagird:

- müstəqil həyatda zəruri sayılan ilkin texniki və texnoloji bilikləri tətbiq edir, təhlükəsizlik texnikası qaydalarına riayət etməklə, gündəlik məişətdə vacib olan texnoloji işləri yerinə yetirir, sadə məmulatlar hazırlayır;

- sadə layihələr tərtib edib onları həyata keçirir, məmullatların hazırlanmasında dizayn tələblərinə əməl edir, mürəkkəb olmayan təmir-tikinti işlərini yerinə yetirir;
- texnoloji proseslərə aid informasiyaları toplayıb sistemləşdirir, məmullatların hazırlanmasında onlardan istifadə edir;
- şəraitə və təbii imkanlara uyğun olaraq becərmə, bəsləmə, tədarük və emalətmə bacarıqlarını nümayiş etdirir;
- əmək fəaliyyətini planlaşdırır və idarə edir;
- iş prosesində birgəfəaliyyət bacarıqlarını nümayiş etdirir.

"Fiziki tərbiyə" fənni üzrə şagird:

- ayrı-ayrı hərəkəti qabiliyyətlərinin inkişafı üçün hərəkətlər kompleksi seçir və onları müvafiq rejim və üsullarla yerinə yetirir;
- fiziki hazırlığını təkmilləşdirmək və sağlamlığını möhkəmləndirmək üçün vasitə və tədbirlər müəyyənləşdirib icra edir, hərəkəti qabiliyyətləri üzrə müəyyən edilmiş normativləri yerinə yetirir;
- hərəkəti fəaliyyət prosesində müvafiq təhlükəsizlik qaydalarına, tibbi-gigiyenik tələblərə, gün rejiminə əməl edir;
- kollektiv fəaliyyət zamanı öz yerini və rolunu müəyyənləşdirir, zəruri məqamlarda qabaqcıl və həlledici mövqə tutur, hərəkəti potensialını reallaşdırır, əməkdaşlıq bacarıqlarını nümayiş etdirir.

"Musiqi" fənni üzrə şagird:

- Azərbaycanın görkəmli klassik və müasir musiqi xadimləri, dünya musiqi sənətinin tanınmış nümayəndələri, onların geniş yayılmış məşhur əsərləri haqqında təqdimatlar edir;
- folklor musiqi nümunələrini, aşıq havalarını, muğamları və onların tərkib hissələrini tanıyır, musiqi əsərlərini ifa vasitələrinə görə müqayisə edir, onları janr və formasına görə fərqləndirir;
- musiqi əsərlərini melodik, ritmik və poetik xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir;
- musiqi melodiyalarını notla oxuyur;
- fərdi, qrup və kollektiv daxilində ifaçılıq bacarığını nümayiş etdirir.

"Təsviri incəsənət" fənni üzrə şagird:

- təsviri incəsənətin cəmiyyət həyatında əhəmiyyətini izah edir;
- Azərbaycanın, dünya incəsənətinin görkəmli nümayəndələri və onların əsərləri haqqında məlumatları şərh və təqdim edir;
- təsviri sənət növlərini, onları təşkil edən əsas janrları ayırır, bunların xarakterik xüsusiyyətlərini izah edir;
- həyati görüntüləri real, habelə abstrakt tərzdə təsvir edir;
- bədii sənət əsərlərini milli-üslubi cəhətlərinə görə müqayisə və izah edir;
- bədii tərtibat və dizayn bacarıqlarını nümayiş etdirir.

4.5. Kurikulumun əsas xüsusiyyətləri

Kurikulum konseptual sənədinin qəbul olunması ilə Azərbaycan təhsil sistemində müasir qiymətləndirmədən istifadə olunmağa başlandı. Müasir qiymətləndirmənin ənənəvi qiymətləndirmə ilə müqayisədə bir sıra üstünlükləri nəzərə çarpır:

- Ənənəvi qiymətləndirmə şagirdə qiymət yazmaq kimi qəbul olunurdu, şagird yalnız qiymət almaq xatirinə oxuyurdu. Müasir qiymətləndirmədə isə qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilir və onu idarə edən vacib amil kimi meydana çıxır.
- Ənənəvi qiymətləndirmə zamanı cari qiymətləndirmə formalizmə gətirib çıxarırdı. Bunun əksinə olaraq müasir qiymətləndirmədə cari qiymətləndirilmənin aradan qaldırılması qiymətləndirmənin obyektivliyini təmin edir.
- Ənənəvi qiymətləndirmədə əsasən bilik səviyyəsi qiymətləndirilirdi. Müasir qiymətləndirilmədə isə şagirdin nailiyyəti qiymətləndirilir, inkişafı sistemli şəkildə izlənilir. Ənənəvi qiymətləndirmədə qiymətləndirmə standartları mövcud deyil. Müasir qiymətləndirmədə isə məzmun standartlarının mənimsənilməsi səviyyəsini ölçmək üçün qiymətləndirmə standartları müəyyənləşdirilmişdir.

Tədris dilləri	Həftəlik dərslər saatlarının maksimum miqdarı			
	ibtidai təhsil səviyyəsi I-IV siniflər	ümumi orta təhsil səviyyəsi V-IX siniflər	tam orta təhsil səviyyəsi X-XI siniflər	yekun I-XI siniflər
Azərbaycan dili	91/8	149/15	66/8	306/31
Digər dillər	99/8	159/15	70/8	328/31

Qeydlər:

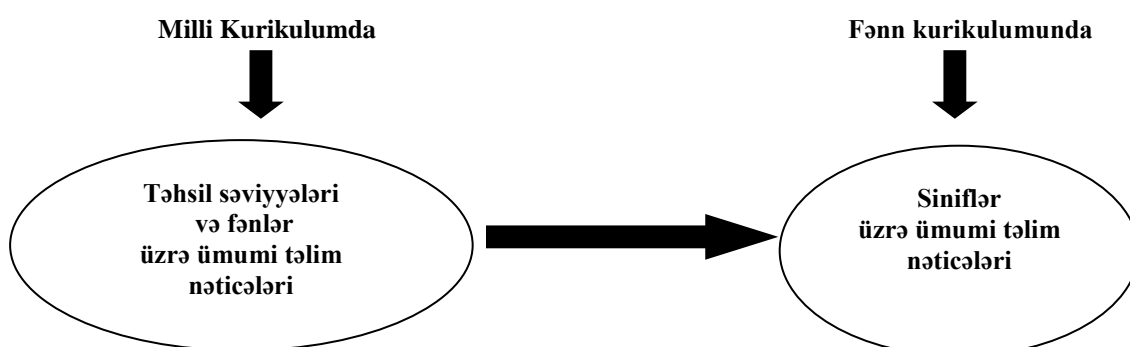
1. Kəsrin surətindəki ədəd dərslər saatlarının, məxrəcindəki ədəd isə dərslərdən məşğələ saatlarının miqdarını əks etdirir.
2. Zəruri hallarda dərslərdən məşğələ saatlarından digər fənnin (fənlərin) tədrisinə ayrılabilir.

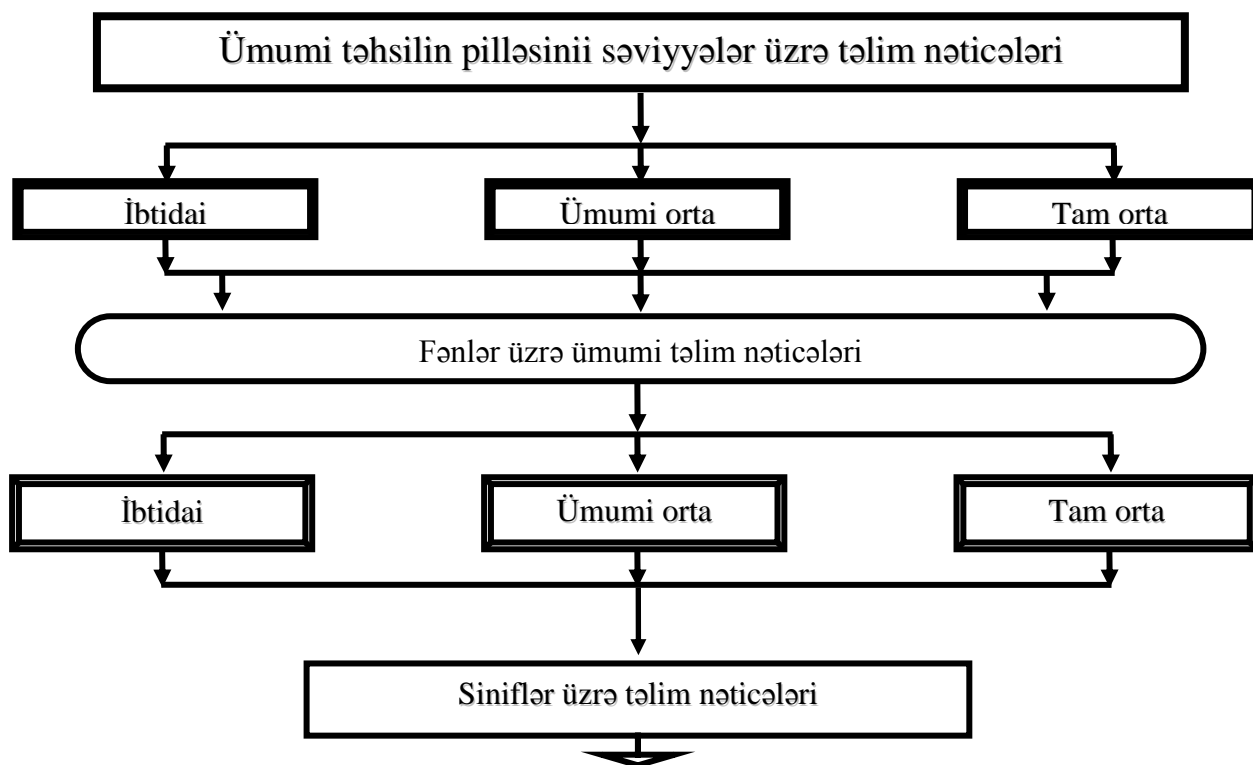
12.1. Ümumi təhsil müəssisələrində siniflər şagirdlərin sayı 20 nəfər olmaqla müəyyən edilir. Zəruri hallarda ümumi təhsil müəssisələrində mövcud qanunvericiliyin tələbləri gözlənilməklə, siniflər şagirdlərin sayı 20 nəfərdən az olmaqla müəyyən edilə bilər.

4.6. Milli Kurikulumun strukturu

- Ümumi təhsilə və ümumi təhsilli şəxsə verilən tələblər
- Ümumi təhsilin məzmun standartları
- Ümumi təhsil müəssisələrində fənlər üzrə həftəlik dərslər saatlarının miqdarı
- Ümumi təhsil sistemində pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri
- Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi
- Fənn kurikulumlarının strukturu

4.6.1. Milli kurikulumdan fənn kurikulumuna keçid

4.6.2. Fənn kurikulumlarının səciyyəvi cəhətlərinin müqayisəli təsviri

Ənənəvi təhsil proqramı	Müasir kurikulum
Bilikyönlüdür	Şəxsiyyətyönlüdür
Fənyönlüdür	Nəticəyönlüdür
Təklifyönlüdür	Tələbyönlüdür
Fəndaxili və fənlərarası əlaqə məqsədyönlü və sistemli xarakter daşır.	İntegrativlik əsas prinsip kimi qəbul olunub.
Bəzi fənlər üzrə qiymət normaları müəyyən edilib.	Qiymətləndirmə standartları və mexanizmləri müəyyən edilib.

Şəxsiyyətyönlülük

Təhsil alanın idraki, ünsiyyət və psixomotor fəaliyyətləri əsasında həyati bacarıqlarını inkişaf etdirməklə onlarda milli və bəşəri dəyərlərin formalaşdırılmasıdır.

Şagirdyönlülük

Təhsil sahəsində fəaliyyətlərin təhsilalanların mənafeyinə, maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, istedad və qabiliyyətlərinin, potensial imkanlarının inkişafına xidmət etməsidir.

Nəticəyönlülük

Əldə olunması nəzərdə tutulan təlim nailiyyətlərinin nəticələr formasında əvvəlcədən müəyyən edilməsidir.

Tələbyönümlülük

Fərdin, cəmiyyətin və dövlətin dəyişən ehtiyac və tələbatlarının nəzərə alınmasıdır.

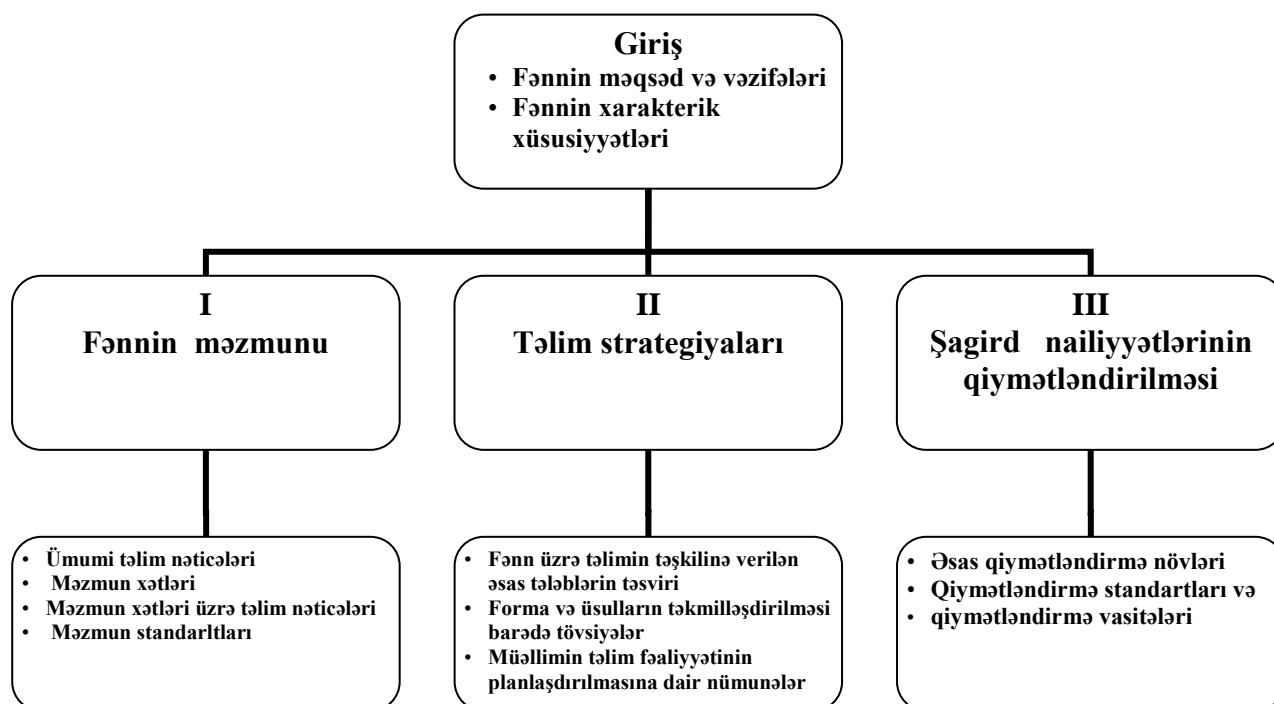
İntegrativlik

Təhsilin məzmun komponentlərinin bir-biri ilə və həyatla sistemli şəkildə əlaqələndirilməsidir.

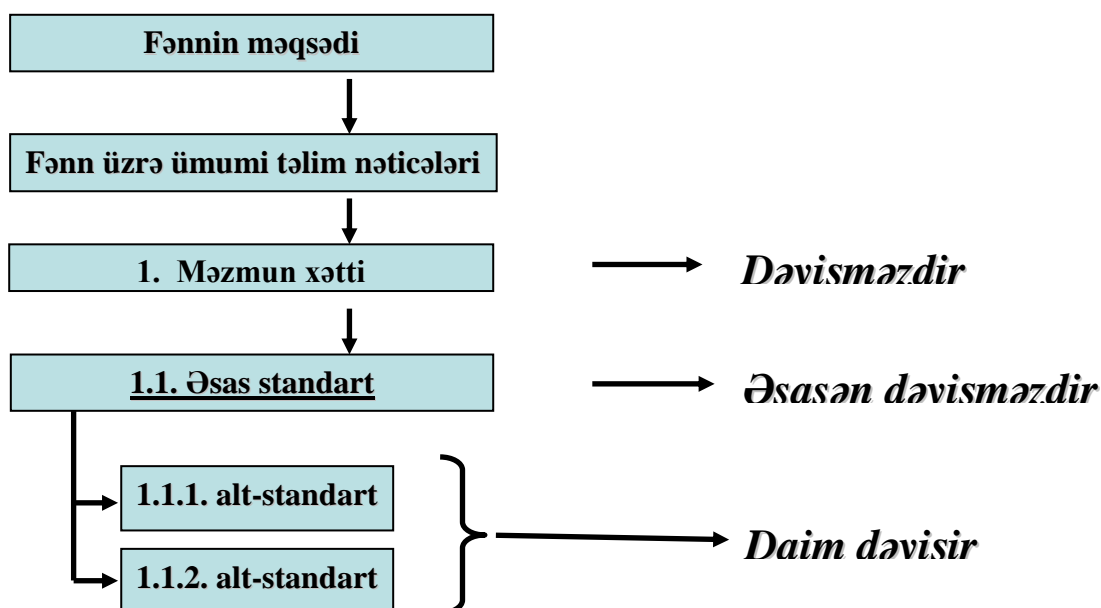
Qiymətləndirmə standartları

Təhsil alanların nailiyyət səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbidir.

4.6.3. Fənn kurikulumunun strukturu

4.6.4. Fənnin məqsədi və məzmunu

Məzmun xəttinin funksiyaları

- Məzmun xətti – fənn üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün müəyyən edilən məzmunun zəruri hesab edilən hissəsidir.
- Məzmun xətləri şagirdlərin öyrənəcəyi məzmunu daha aydın təsvir etmək üçün müəyyən olunur və onu sistemləşdirmək məqsədi daşıyır.

Əsas standartın funksiyaları

- Fənlər üzrə müəyyən olunan təlim nəticələrini məzmun xətləri üzrə ümumi şəkildə ifadə edir.
- Sınıf və fənlər üzrə summativ qiymətləndirmənin aparılmasını təmin edir.

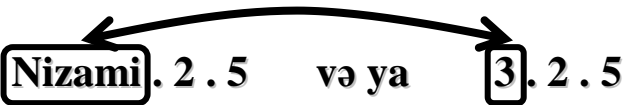
Alt-standartların funksiyaları

- Təlim məqsədlərinin dəqiq müəyyən olunması üçün etibarlı zəmin yaradır.
- Təlim strategiyalarının düzgün seçilməsində mühüm rol oynayır.
- Təlimdə inteqrativliyi təmin edir.
- Təlimin məzmununun davamlı inkişafını təmin edir.

Standartlar əslində məzmun standartları toplusunda konkret məzmunun ünvanını göstərir. Gəlin real həyatdan bir misal nümunə gətirək. Hər bir şəxsin yaşadığı mənzilin ünvanı var. Məsələn: Nizami küçəsi ev 2 mənzil 5. Bu ünvan 3 hissədən ibarətdir:

- **Küçənin adı (Nizami)**
- **Evin nömrəsi (2)**
- **Mənzilin nömrəsi (5)**

Bir çox ölkələrdə böyük şəhərlərdə küçələrə nömrə verirlər (məsələn: 136-cı küçə). Yaxın zamanlarda Bakı şəhərində də küçələrin nömrələməsi sistemi işə düşəcək. Əgər şərti olaraq qəbul etsək ki, Nizami küçəsinin nömrəsi **3** olacaq, onda biz nümunədə verdiyimiz mənzilin ünvanı qısaca belə yazı bilərik:

Nizami. 2 . 5   və ya   **3**. 2 . 5

Alınmış **3.2.5** yazılışı bizə məzmun standartının işarələnməsini xatırladır.

4.2.1. Xətkeşin və transportirin köməyi ilə ölçmələr aparır.

yazılışında **4.2.1.** işarələməsi bu standartın 4 nömrəli məzmun xəttinin (**4. Ölçmə**) 4.1 nömrəli əsas standartının (**4.2. Ölçmə və hesablama vasitələrindən istifadə edərək hesablamalar aparır.**) 2-ci məzmun standartıdır.

Nümunələr

Aşağıda müxtəlif fənlər üzrə məzmun xətlərinin siyahısı və ixtiyarı seçilmiş məzmun xətti üzrə əsas və alt-satandartlar verilib.

Ana dili

Məzmun xətləri

1. Dinləyib-anlama və danışma
2. Oxu
3. Yazı
4. Dil qaydaları

2. Oxu

Şagird:

2.1. Mətdə tanış olmayan sözləri mənimsədiyini nümayiş etdirir.

- 2.1.1. Lüğətlərdən istifadə etməklə tanış olmadığı sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.
- 2.1.2. Sözüün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.

2.2. Mətnin məzmun və strukturunu mənimsədiyini nümayiş etdirir.

- 2.2.1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə mətni düzgün oxuyur.
- 2.2.2. Mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir.
- 2.2.3. Mətdəki əsas fikri müəyyənləşdirir.

Ədəbiyyat

Məzmun xətləri

1. Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri;
2. Şifahi nitq;
3. Yazılı nitq.

2. Şifahi nitq

Şagird:

2.1. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.

- 2.1.1. Müxtəlif vəznli şeirlərdən, sadə süjetli ədəbi nümunələrdən (nağıl, təmsil, hekayə) öyrəndiyi yeni sözlərdən nitqində istifadə edir.
- 2.1.2. Ədəbi nümunələrlə bağlı fikirlərini bədii təsvir vasitələrindən (epitet, təşbeh) istifadə etməklə şərh edir.
- 2.1.3. Ədəbi nümunələrlə bağlı fikirlərini bildirir.

2.2. Ədəbi əsərlərin müzakirəsində ünsiyyət mədəniyyəti nümayiş etdirir.

2.2.1. Müzakirələrdə söylənilən fikirlərə öz münasibətini bildirir.

Xarici dil

Məzmun xətləri

1. Dinləyib-anlama
2. Danışma
3. Oxu
4. Yazı

1. Dinləyib- anlama

Şagird:

1.1. Dinlədiyi mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Müraciətlər zamanı sadə sualları cavablandırır.
- 1.1.2. Dinlədiyi mətdə yeni söz və ifadələri seçir.

Riyaziyyat

Məzmun xətləri

1. Ədədlər və əməllər
2. Cəbr və funksiyalar
3. Həndəsə
4. Ölçmələr
5. Statistika və ehtimal

4. Ölçmə

Şagird:

4.1. Ölçü vahidlərinin mənasını başa düşür, müvafiq ölçü alətlərindən istifadə edir.

- 4.1.1. Uzunluğun, sahənin, həcmnin və bucağın ölçü vahidlərini bilir və ölçmə alətlərindən istifadə edir.

4.2. Ölçmə və hesablama vasitələrindən istifadə edərək hesablamlar aparır.

- 4.2.1. Xətkeşin və transportirin köməyi ilə ölçmələr aparır.

İnformatika

Məzmun xətləri

1. İnformasiya və informasiya prosesləri
2. Formallaşdırma, modelləşdirmə, alqoritmləşdirmə və proqramlaşdırma
3. Kompüter, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və sistemlər
4. Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması

4. Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması

Şagird:

4.1. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşdırılmasına dair biliklər nümayiş etdirir.

- 4.1.1. İnformasiya resurslarını əlamətlərinə görə təsnif edir.
- 4.1.2. İnformasiya resurslarını əsas əlamətlərinə görə qruplaşdırır.
- 4.1.3. Təbiətlə əlaqədar informasiya resurslarının əhəmiyyətini izah edir.

Azərbaycan tarixi

Məzmun xətləri

1. Tarixi zaman
2. Tarixi məkan
3. Dövlət
4. Şəxsiyyət
5. Mədəniyyət

3.Dövlət

Şagird:

3.1. Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 3.1.1. Azərbaycan dövlətləri haqqında sadə biliklər nümayiş etdirir.
- 3.1.2. Xalqın mənafeinin qorunmasında dövlətin rolunu dəyərləndirir.
- 3.1.3. Kiçikhəcmli tarixi hekayə qurur.

Tarix

Məzmun xətləri

1. Tarixi zaman
2. Tarixi məkan
3. Dövlət
4. Şəxsiyyət
5. Mədəniyyət

1. Tarixi zaman

Şagird:

1.1. Tarixi faktların tarixi zamanla əlaqəsini anladığını nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Tarixdə il hesabından istifadə edir.
- 1.1.2. Quldar dövlətlərin (Misir, Şumer, Babil, Aşşur, İskit, Midiya, Əhəməni, Hun, Çin, Hindistan, Parfiya, Yunanıstan və Roma) meydana gəlməsi, inkişafı və tənəzzülü dövrlərini fərqləndirir.
- 1.1.3. Müxtəlif ölkələrdə baş vermiş mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyən edir.

Fizika

Məzmun xətləri

1. Fiziki hadisələr, qanunauyğunluqlar və qanunlar
2. Maddə və sahə, qarşılıqlı təsir, əlaqəli sistemlər
3. Eksperimental fizika və müasir həyat.

1. Fiziki hadisələr, qanunauyğunluqlar, qanunlar.

Şagird:

1.1. Fiziki hadisələrə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Mexaniki, istilik, elektromaqnit hadisələrini fərqləndirir.
- 1.1.2. Müxtəlif xarakterli fiziki hadisələrə dair sadə məsələlər həll edir.
- 1.1.3. Hərəkəti növlərinə görə qruplaşdırır.
- 1.1.4. Müxtəlif xarakterli təbiət hadisələrinə dair müşahidələrini təqdim edir.

Kimya

Məzmun xətləri

1. Maddə və maddi aləm
2. Kimyəvi hadisələr
3. Eksperiment və modelləşdirmə
4. Kimya və həyat

1. Maddə və maddi aləm

Şagird:

1.1. Maddələrin xüsusiyyətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Maddələri (bəsit, mürəkkəb, saf), qarışıqları tərkibinə görə fərqləndirir.

1.2. Maddələr və onları təşkil edən hissəciklərin əlaqələrinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 1.2.1. Atomun tərkibini, atom-molekul təlimini izah edir.

1.3. Maddələrin tərkibinə və quruluşuna aid hesablamalar aparır.

- 1.3.1. Maddələrin formuluna əsasən sadə hesablamalar aparır.

Biologiya

Məzmun xətləri

1. Canlıların quruluşu və müxtəlifliyi
2. Bioloji proseslər
3. İnsan və onun sağlamlığı
4. Canlılar və ətraf mühit

1. Canlıların quruluşu və müxtəlifliyi

Şagird:

1.1. Canlıların quruluşu və müxtəlifliyi haqqında biliklərə malik olduğunu nümayiş etdirir.

1.1.1. Canlılar aləmindən bəhs edən elm sahələri barədə fikirlərini şərh edir.

1.1.2. Canlıların müxtəlifliyi haqqında mülahizələrini şərh edir.

1.1.3. Canlıların quruluşunun öyrənilməsində laboratoriya avadanlıqlarından istifadə qaydalarına əməl edir.

1.1.4. Canlıların sistematik kateqoriyalarını fərqləndirir.

Coğrafiya

Məzmun xətləri

1. Coğrafi məkan
2. Təbiət
3. Cəmiyyət

1. Coğrafi məkan

Şagird:

1.1. Coğrafi kəşflər nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.1.1. Qədim insanların Yer haqqında təsəvvürlərini şərh edir.

1.2. Yerin Günəş sistemində mövqeyi və hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.2.1. Kainatdakı səma cismlərinin hərəkətini fərqləndirir.

1.2.2. Yerin öz oxu və Günəş ətrafında hərəkətini təsvir edir və onun coğrafi nəticələrini təqdim edir.

1.3. Kartografik təsvirlər üzərində bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.3.1. Kartografik təsvirlərdə istifadə olunan elementləri şərh edir.

1.3.2. Yaşadığı ərazinin planını tərtib edir.

Həyat bilgisi

Məzmun xətləri

1. Təbiət və biz
2. Fərd və cəmiyyət
3. Mənəviyyət
4. Sağlamlıq və təhlükəsizlik

1. Təbiət və biz

Şagird:

1.1. Varlıq və hadisələrə, onların qarşılıqlı əlaqəsinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.1.1. Cism, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.

1.2. Ekoloji tarazlığın qorunmasına dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.1.2. Canlıların həyatında ekoloji mühitin rolunu əsaslandırır.

Texnologiya

Məzmun xətləri

1. Emal texnologiyaları
2. Texnika elementləri
3. Məişət mədəniyyəti
4. Qrafika

4. Qrafika

Şagird:

4.1. Məmulatların texniki spesifikasiyasını şərh edir.

4.1.1. Müxtəlif formalı detalları olan məmulatların spesifikasiyasını şərh edir.

4.2. Məmulat və onun detallarının texniki sənədləşdirilməsi bacarıqlarını nümayiş etdirir.

4.2.1. Düzbucaqlı detalları olan məmulatların qrafik təsvirini, çertyojlarını, texnoloji xəritəsini çəkir və oxuyur.

Fiziki tərbiyə

Məzmun xətləri

1. İnformasiya təminatı və nəzəri biliklər
2. Hərəkəti bacarıqlar və vərdislər
3. Hərəkəti qabiliyyətlər*
4. Şəxsiyyətin mənəvi iradi keyfiyyətlərinin formalaşması.

4. Şəxsiyyətin mənəvi iradi keyfiyyətlərinin formalaşması.

Şagird:

4.1. Hərəkəti fəaliyyət zamanı məqbul davranış nümayiş etdirir.

4.1.1. gün rejiminin yerinə yetirilməsində şüurluluq nümayiş etdirir.

4.1.2. fəaliyyətini mövcud qaydalar çərçivəsində yoldaşlarının fəaliyyəti ilə uzlaşdırır.

Musiqi

Məzmun xətləri

1. Musiqi aləmi
2. Emosional dəyərləndirmə
3. Musiqi fəaliyyəti

3. Musiqi fəaliyyəti

Şagird:

3.1. Mahnının melodiyasını notla və sözləri ilə oxuyur.

3.1.1. Mahni melodiyasını birsəsli (unison) not və sözləri ilə oxuyur.

3.2. Fərdi, qrup və kollektiv ifaçılıq bacarığı nümayiş etdirir.

3.2.1. Fərdi və kollektiv şəkildə birsəsli (unison) oxuyur.

Təsviri incəsənət

Məzmun xətləri

1. Cəmiyyət və təsviri incəsənət
2. Təsviri və dekorativ yaradıcılıq
3. Estetik reaksiya

2. Təsviri və dekorativ yaradıcılıq

Şagird:

2.1. Həyati görüntüləri real və abstrakt təsvir edir.

2.1.1. Həyati görüntüləri qrafika, rəngkarlıq, heykəltəraşlıq növlərində real və abstrakt tərzdə təsvir edir.

2.1.2. Həyati görüntülərin real və abstrakt təsvirində müxtəlif vasitələrdən (kömür, sulu boya, plastilin və ya gil) istifadə edir.

2.2. Tərtibat və dizayn bacarıqları nümayiş etdirir.

2.2.1 Sadə əşyanın üzərində tərtibat və dizayn bacarıqları nümayiş etdirir.

Alt-standartların dəyişməsi

Alt-standartlar sinifdən-sinfə keçdikcə sadədən mürəkkəbə doğru dəyişir. Aşağıdakı nümunələr bunu əks etdirir.

Ana dili fənni

Sınıf	Alt-standartın ünvanı
V	1.1.1. Danışanın fikrini verdiyi suallar əsasında aydınlaşdırır.
VI	1.1.1. Danışanın şifahi və qeyri-şifahi məlumatlarına əsasən onun məqsədini (məqsədlərini) şərh edir.
VII	1.1.1. Şifahi məlumatda ton, əhvali-ruhiyyə və emosiyaları müəyyən edir.
VIII	1.1.1. Suallar verməklə dinlədiyi fakt və hadisələr barədə özünün fikir və mülahizələrini dəqiqləşdirir.
IX	1.1.1. Danışanın mövzuya münasibətini müəyyən etmək üçün tədqiqat xarakterli suallar verir.

Xarici dil fənni

Sınıf	Alt-standartın ünvanı
V	1.1.1. Müraciətlər zamanı sadə sualları cavablandırır.
VI	1.1.1. Müraciətlər zamanı sualları cavablandırır.
VII	1.1.1. Müraciətlərə uyğun tapşırıqları icra edir.
VIII	1.1.1. Müraciətlərə uyğun tapşırıqları ardıcıl icra edir.
IX	1.1.1. Müraciətdə ifadə olunan fikrə münasibət bildirir.

Riyaziyyat fənni

Sınıf	Alt-standartın ünvanı
V	1.1.1. Natural ədədləri oxuyur və yazır.
VI	1.1.1. Tam ədədləri oxuyur və yazır.
VII	1.1.1. Rasional ədədləri oxuyur və yazır.
VIII	1.1.1. İrrasional (kvadrat kökalma ilə təyin olunan) ədədləri oxuyur və yazır.
IX	1.1.1. Həqiqi ədədləri oxuyur və yazır.

İnformatika fənni

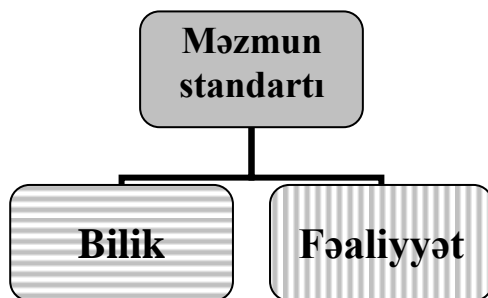
Sınıf	Alt-standartın ünvanı
V	1.1.1. İnformasiyaların sadə işarələrlə kodlaşdırılmasını izah edir.
VI	1.1.1. İkili say sisteminin mahiyyətini izah edir.
VII	1.1.1. Müxtəlif say sistemlərinin xüsusiyyətlərini izah edir.
VIII	1.1.1. İnformasiyaların kodlaşdırılması üsullarını izah edir.
IX	1.1.1. Müxtəlif xarakterli informasiyaların kodlaşdırılmasını fərqləndirir.

Həyat bilgisi

Sınıf	Alt-standartın ünvanı
V	1.1.1. Cism, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.
VI	1.1.1. Maddələrin xassələrini onların daxili quruluşu ilə əlaqələndirir.
VII	1.1.1. Təbiətdə baş verən hadisələri enerji çevrilmələri, hərəkət və qarşılıqlı təsirlə əlaqələndirir.
VIII	1.1.1. Materiyanın quruluşunun eyniliyini, kainatda baş verən proseslərin ümumi qanunlara tabe olmasını əsaslandırır.
IX	1.1.1. Dünyanın dərk olunmasında elmi və dini dünyagörüşləri təhlil edir.

Əgər ehtiyac duyularsa, müəllim, mövcud standartları dəyişmədən, özü yeni standart daxil edə bilər.

4.6.5. Məzmun standartının quruluşu

Məzmun standartına aid nümunə

Ana dili

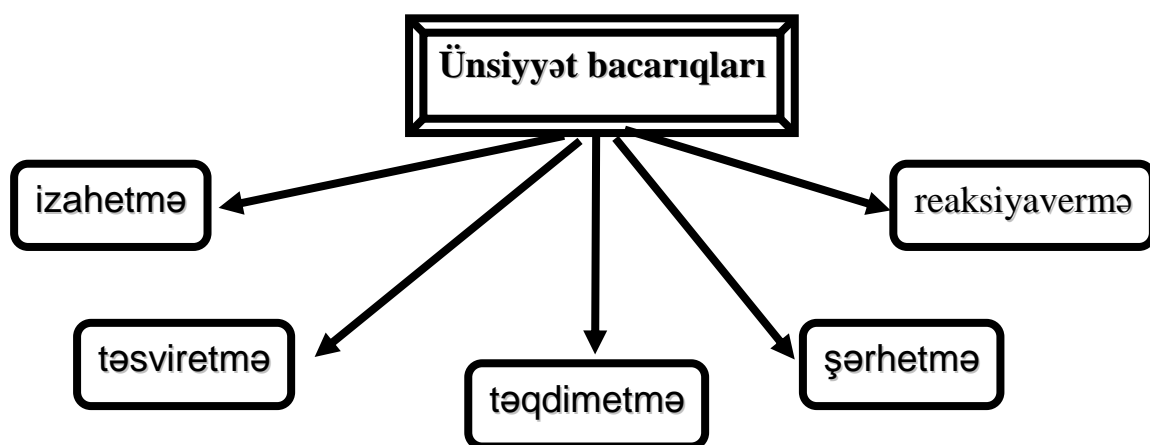
- 2.1. Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını **başa düşdüyünü nümayiş etdirir.**
- 2.1.1. Rast gəldiyi yeni əşya və hadisələri **adlandırır.**
- 2.1.2. Öyrəndiyi yeni sözlərin mənasını **sadə formada izah edir.**
- 2.1.3. Yaxınmənalı və əksmənalı sözləri **fərqləndirir.**
- 2.1.4. Öyrəndiyi yeni sözləri **cümlə içərisində işlədir.**

Riyaziyyat

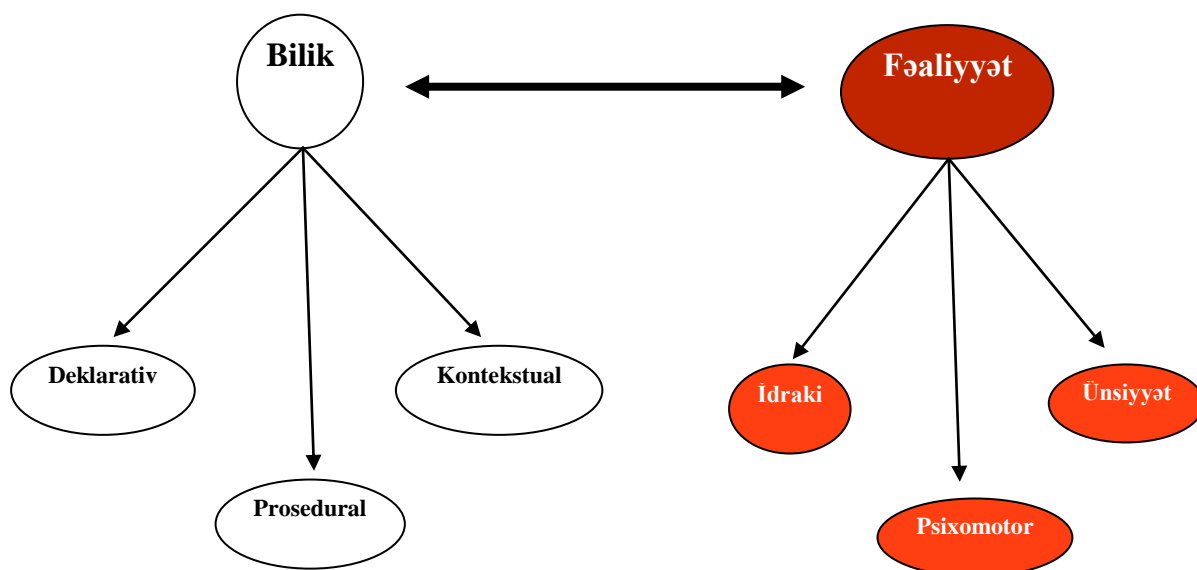
- 2.1. Ədədi və dəyişənli ifadələr haqqında **təsəvvürü olduğunu nümayiş etdirir.**
- 2.1.1. Sadə ədədləri **oxuyur və yazır.**
- 2.1.2. Sadə ədədi ifadələrin **qiymətini hesablayır**
- 2.1.3. Dəyişənli ifadələr haqqında **ilkin təsəvvürü olduğunu nümayiş etdirir.**
- 2.1.4. Şifahi şəkildə söylənmiş **riyazi fikri yazılı ifadə edir.**

Biliyin kateqoriyaları	
Deklarativ bilik	Məlumat xarakterli biliklərdir. Bunların sırasına anlayışlar, təriflər, faktlar daxildir.
Prosedural bilik	Fəaliyyətin icrasına dair prosedur qaydaları əhatə edən biliklərdir.
Kontekstual bilik	Problemin həll edilməsi yolu ilə əldə olunan yeni biliklərdir.

Fəaliyyət növləri	
Fəaliyyətlər	Bacarıqlar
İdraki	tanımaq, izah etmək, nümunə göstərmək, istifadə etmək, təhlil etmək, müqayisə etmək, dəyərləndirmək
Ünsiyyət	izah etmək, təsvir etmək, şərh etmək, reaksiya vermək, təqdim etmək
Psixomotor	rəqs etmək, qaçmaq, yazmaq, rəsm çəkmək, yapmaq, quraşdırmaq

Məzmun standartlarının komponentləri üzrə təsnifat

Fəaliyyətin növləri	
İdraki bacarıqlar (təfəkkürün inkişaf mərhələləri)	
Bilmə	xatırlamaq, tanımaq, göstərmək, sadalamaq, adlandırmaq
Anlama	izah etmək, nümunə göstərmək, öz sözləri ilə təsvir etmək, fərqləndirmək
Tətbiqetmə	həll etmək, istifadə etmək, cümlə qurmaq
Təhliletmə	hissələrə ayırmaq, struktur müəyyənləşdirmək, müqayisə etmək
Sintezetmə	yaratmaq, plan tutmaq, tərtib etmək
Dəyərləndirmə	münasibət bildirmək, qərar qəbul etmək

Psixomotor bacarıqlar (fiziki inkişafın mərhələləri mərhələləri)	
Mərhələ	Fəaliyyətin xüsusiyyətləri
Hissetmə	Hərəkətlərin icrasından əvvəl öz imkanlarını müəyyənləşdirir.
Hazırolma	Hərəkətlərin icrasına hazırlıq işləri aparır.
Təqlid etmə	Nümayiş etdirilən hərəkətləri təkrarlayır.
Mexanizmin mənimsənilməsi	Hərəkətləri qaydalara uyğun yerinə yetirir.
Mükəmməl icra	Formalaşmış hərəkətlər nümayiş etdirir.
Uyğunlaşma	Hərəkətin icrası zamanı yaranmış problemi həll etmək üçün davranışında dəyişiklik edir.
Yaradıcılıq	Yeni fəaliyyət nümunələri yaradır.

Təlim məqsədlərinin müəyyən edilməsi (nümunələr)

Riyaziyyat

Məzmun standartı : 1.1.1. 20 dairəsində bir-bir düzünə və tərsinə sayır.

Təlim məqsədi:

1. 5 dairəsində bir-bir düzünə sayır;
2. 5 dairəsində bir-bir düzünə və tərsinə sayır.
3. Sayarkən ixtiyari diqqət nümayiş etdirir.

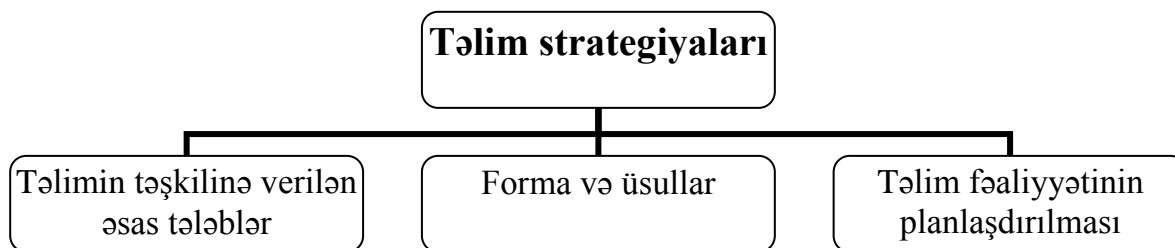
Həyat bilgisi

Məzmun standartı: 1.1.2. Varlıq və hadisələri sadə şəkildə təsvir edir.

Təlim məqsədi:

1. Canlı varlıqların xüsusiyyətlərini təsvir edir.
2. Cansız varlıqların xüsusiyyətlərini təsvir edir.
3. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.
4. Müşahidə bacarıqları nümayiş etdirir

5. MÜASİR KURİKULUMLAR VƏ YENİ TƏLİM STRATEGİYALARI

5.1. Fənn üzrə təlimin təşkilinə verilən əsas tələblər

- **pedaqoji prosesin tamlığı** - pedaqoji prosədə təlim məqsədləri kompleks (inkişafetdirici, öyrədici, tərbiyəedici) həyata keçirilir, real nəticələrlə yekunlaşan müəllim və şagird fəaliyyətini əhatə edir;
- **təlimdə bərabər imkanların yaradılması** - bütün şagirdlərə eyni təlim şəraiti yaradılır və pedaqoji proses onların potensial imkanları nəzərə alınmaqla tənzimlənir;
- **şagirdyönümlülük** - şagird pedaqoji prosesin mərkəzində dayanır. Bütün tədris və təlim işi şagirdlərin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, onların istedad və qabiliyyətlərinin, potensial imkanlarının inkişafına yönəldilir;
- **inkişafyönümlülük** - şagirdlərin idrak fəallığı izlənilir, nailiyyətləri təhlil edilir, bilik, bacarıq və vərdislərinin inkişaf səviyyəsi tənzimlənir;
- **fəaliyyətin stimullaşdırılması** - pedaqoji prosesin səmərəli və effektiv qurulması, şagirdlərin təlimə marağının artırılması üçün onların fəaliyyətindəki bütün irəliləyişlər qeyd olunur və dəyərləndirilir, nəticə etibarilə şagirdlərin daha uğurlu təlim nəticələrinə istiqamətləndirilməsi təmin olunur;
- **dəstəkləyici mühitin yaradılması** - pedaqoji prosesin münasib maddi-texniki baza əsasında və sağlam mənəvi-psixoloji mühitdə təşkil edilməsi keyfiyyətin və səmərəliliyin yüksəldilməsi üçün əlverişli və təhlükəsiz təlim şəraiti yaradır.

5.2. Təlim fəaliyyətinin planlaşdırılması

Qeyd:

- *Perspektiv planlaşdırma aparır.*
- *Gündəlik dərs planı tərtib edir.*

5.2.1. Perspektiv planlaşdırma aparmaq məqsədilə müəllim üçün zəruri hesab edilən bacarıqlar

1. Məzmun standartlarına əsasən dərslikdəki (*dərslik olmayan fənlər üzrə müəllim vəsaitindəki*) tədris vahidi və mövzular üzrə dəqiqləşmələr aparmaq.
2. Tədris vahidlərinin və mövzuların ardıcılığını müəyyənləşdirmək.
3. İntegrasiya imkanlarını müəyyən etmək.
4. Əlavə resurslar seçmək.
5. Mövzulara görə məqsədyönlü vaxt bölgüsü aparmaq.

6. Mövzuya görə nailiyyətlərin qiymətləndirilməsinin növlərini müəyyənləşdirmək.

Nümunəvi perspektiv planlaşdırma sxemi

Tədris vahidi	Mövzu	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Qiymətləndirmə	Saat	Tarix

Perspektiv planlaşdırma aparmaq məqsədilə müəllim üçün zəruri hesab edilən bacarıqlar

- Məzmun standartlarına əsasən dərslərdəki tədris vahidi və mövzular üzrə dəqiqləşmələr aparmaq.
- Tədris vahidlərinin və mövzuların ardıcılığını müəyyənləşdirmək.
- İnteqrasiya imkanlarını müəyyən etmək.
- Əlavə resurslar seçmək.
- Mövzulara görə məqsədyönlü vaxt bölgüsü aparmaq.
- Mövzuya görə nailiyyətlərin qiymətləndirilməsinin növlərini müəyyənləşdirmək.

Planlaşdırma ilə əlaqədar tövsiyələr

- Standartlar qrupuna əlavə standartlar daxil edə bilər.
- Mövzuları dəyişə və ya artırabilir.
- İnteqrasiya üçün əlavə imkanlar müəyyən edə bilər.
- Əlavə resurslar seçə bilər.
- Mövzular üzrə vaxt bölgüsündə dəyişikliklər edə bilər.

5.2.2. Gündəlik planlaşdırma nümunəsi

- Mövzu:
- Standart:
- Məqsəd:
- İnteqrasiya:
- İş forması:
- İş üsulları:
- Resurslar:

Dərsin mərhələləri:

- Motivasiya, problemin qoyuluşu
- Tədqiqatın aparılması
- Məlumat mübadiləsi
- Məlumatların müzakirəsi
- Problemin həlli
- Nəticələrin çıxarılması
- Ev tapşırığı
- Qiymətləndirmə (məqsədə görə müəyyən mərhələdən sonra aparıla bilər)
- Refleksiya

FƏAL DƏRSİN QURULUŞU	ƏNƏNƏVİ DƏRSİN QURULUŞU
1. Motivasiya (problemin qoyulması, fərziyyələrin irəli sürülməsi)	1. Ev tapşırığının yoxlanılması
2. Tədqiqatın aparılması (fərziyyələri yoxlamaq üçün tapşırıqları həll etmə prosesində məlumatların, faktların axtarılması və toplanılması)	2. Öyrənilən mövzuların sorğusu (frontal və fərdi sorğu)
3. Məlumat mübadiləsi (əldə edilmiş məlumatların təqdim olunması)	3. Yeni mövzuya dair mühazirə (yeni mövzunun izahı)
4. Məlumatın müzakirəsi və təşkili (məlumatın müzakirəsi, təsnifi, əlaqələndirilməsi)	4. Aydın olmayan məsələlərin açıqlanması və dəqiqləşdirilməsi
5. Nəticələrin çıxarılması (nəticələrin fərziyyələrlə müqayisəsi və onların təsdiq olunub-olunmaması haqqında nəticənin çıxarılması)	5. Yeni dərslərin möhkəmləndirilməsi üçün sual və tapşırıqlar
6. Yaradıcı tətbiq etmə	6. Reproduktiv (təkraredici) tətbiq etmə
7. Qiymətləndirmə və Refleksiya (hər mərhələdə aparıla bilər)	7. Qiymətləndirmə

1. Motivasiya

Motivasiya – hər hansı bir fəaliyyətə təhrik edən vasitədir.

Fəal dərslərdə **motivasiya** dərslərin vacib komponentidir -təfəkkür prosesini hərəkətə gətirən və şagirdlərin idrak fəallığına təkan verən prosesdir.

Motivasiya - Psixoloji amil kimi hər hansı fəaliyyətin mexanizmini işə salan qüvvədir.

Motivasiya qismində ortaya gətirilmiş problem və onun həlli tələbatı fəal dərslərdə təfəkkür prosesini işləməyə sövq edən və şagirdlərin idrak fəallığını artıran amil kimi çıxış edir.

Motivasiyanın yaradılmasına təsir edən amillər

- Motivasiya qismində istifadə olunan materialın xüsusiyyətləri cəlbedicidir, qeyri-adidir, müəmmalıdır, gözlənilməzdir, marağı və müstəqil təfəkkürü şövqləndirməyə qadirdir;
- Materialın təqdim olunma üsulları və formaları;
- Fərziyyələri yoxlama və təqdimat aparma imkanının mövcudluğu;
- Yaradıcılıq imkanı;
- Müəllim tərəfindən bələdçilik (yönəldici suallar, fərziyyələrin irəli sürülməsi zamanı həvəsləndirmə və dəstəklənmə);
- Əvvəlki məsələlərdə fərziyyələrin irəli sürülməsi ilə bağlı müsbət emosiyalar təcrübəsi.

2. Tədqiqatın aparılması

Problemin həlli üzrə irəli sürülən fərziyyələri təsdiq və ya təkzib edən, habelə qoyulan tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edə biləcək faktları tapmağa imkan yaradır.

Bu zaman yeni faktların öyrənilməsi və bu suallara cavabların tapılması gedişində düşünmək və yeni bilgiləri kəşf etmək üçün münasib şərait yaranır.

Tədqiqatın aparılması zamanı müəllim aşağıdakı bilik, bacarıq və vərdişlərə malik olmalıdır.

- Tədqiqatın aparılması üzrə metodların seçiminə,
- İşin qrup şəklində və digər formada təşkili və aparılmasına,
- Tədqiqatın aparılması qçün tapşırıqların və bilik mənbələrinin seçilməsinə,
- İş vərdəqlərinin hazırlanmasına.

3. Məlumat (İnformasiya) mübadiləsi

- Bu mərhələdə iştirakçılar tədqiqatın gedişində əldə etdikləri tapıntıların, yeni informasiyanın mübadiləsini aparırlar.
- Qoyulmuş suala cavab tapmaq zərurəti tədqiqatın bütün iştirakçılarını bir-birinin təqdimatını fəal dinləməyə sövq edir.
- Təqdimat bir növ yeni biliklərin dairəsini cızır və hələlik bu biliklər natamam və xaotik xarakter daşıyır.
- Yeni bir tələbat-həmin bilikləri qaydaya salmaq, sistemləşdirmək, müəyyən bir nəticəyə gəlmək üçün tədqiqat sualına cavab tapmaq zərurəti yaranır.

4. Məlumatın müzakirəsi və təşkili

- Bütün bilik, bacarıq və vərdişlərin, təfəkkürün müxtəlif növlərinin (məntiqi, tənqidi, yaradıcı) səfərbərliyini tələb edir.
- Müəllim fasilitasiya əsasında (yönəldici, köməkçi suallardan istifadə etməklə) əldə edilmiş faktların məqsədyönlü müzakirəsinə və onların təşkilinə kömək edir. İnformasiyanın təşkili bütün faktlar arasında əlaqələrin aşkara çıxarılmasına və onların sistemləşdirilməsinə yönəldilir.
- Nəticədə mövcud tədqiqat sualına cavabın cizgiləri aydın seçilməyə başlayır. Məlumat sxem, qrafik, cədvəl, təsnifat formasında təşkil oluna bilər.

5. Nəticələrin çıxarılması

- Şagirdlərə yeni bilginin kəşfi yolunda son addımı atmaq: konkret nəticəyə gəlmək və ümumiləşdirməni aparır
- Şagird nəinki əldə olunan bilgiləri ümumiləşdirməli, həm də gəlidiyi nəticəni tədqiqat sualı ilə və irəli sürülmüş fərziyyələrlə müstəqil olaraq tutuşdurmalıdır.
- Dərsin kulminasiyasını isə bilgiləri məhz özləri kəşf etdikləri üçün şagirdlərin duyduqları bənzərsiz sevinc və məmnuniyyət hissi təşkil edir.

6. Yaradıcı tətbiqetmə

- Biliklərin mənimsənilməsinin başlıca meyarı onun yaradıcı surətdə tətbiqidir.
- Yaradıcı tətbiqetmə biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini uşağa açıb göstərir.
- Bu mərhələ vaxt etibarilə yalnız bir akademik dərsə məhdudlaşmaya da bilər, yəni onun həyata keçirilməsi sonrakı dərslərdə də mümkündür.

7. Ev tapşırıqları

- **ev tapşırıqları** -dərsdə alınmış bilik, bacarıq və vərdişlərin möhkəmləndirilməsi məqsədini güdən sərbəst iş formasıdır
- ev tapşırıqlarının xarakteri tədqiqat və yaradıcılıq elementləri (müxtəlif yaradıcı işlər, referatlar, layihələr, tədqiqatlar, modelləşdirmə və s.) ilə zənginləşdirilməlidir;
- lazım olan hallarda müstəqil mənimsənilmək üçün fərdi maraqları və tələbləri nəzərə alan fərdi proqramların tərtib edilməsini və tətbiqini daha geniş istifadə etmək lazımdır;
- şagirdlər yuxarı siniflərə keçdikcə müstəqil iş üçün ayrılan dərs vaxtının faizi artırılmalıdır.

8. Qiymətləndirmə

- **Qiymətləndirmə**- istənilən prosesin təkmilləşdirilməsini təmin edən bir mexanizmdir.

9. Refleksiya

- **Refleksiya** – artıq başa çatmış prosesin şüurda inikasıdır. Təlim prosesinin refleksiyası biliklərin mənimsənilməsinin bütün mərhələlərini təhlil etməyə və dərindən başa düşməyə imkan verən başlıca mexanizmlərdən biridir.

5.2.3. Təlim strategiyaları nədir? Təliminin təşkilinə verilən əsas tələblər

Kurikulumun tərkib hissələrindən biri tədris strategiyalarıdır. O təlimin yeni konsepsiyası və tədrisin strukturu ilə əlaqədardır.

Təlimə müasir baxışlar konstruktivist və situativ təlim konsepsiyalarına əsaslanır. Bilik əsasən sabit obyekt kimi qəbul olunmur, o, fərdin obyektə dair təcrübələri əsasında formalaşdırılır. Konstruktivist baxışa görə, təlim konstruktiv prosesdir və bu proses zamanı şagird biliyin daxili mənzərəsini, yəni təcrübənin şəxsi interpretasiyasını yaradır. Bu cür təsvir davamlı olaraq dəyişikliyə açıqdır, onun strukturu və əlaqələndirilməsi digər bilik strukturları üçün əsas təşkil edir. Təlim elə bir aktiv prosedir ki, onun mənası təcrübə əsasında tamamlanır.

Təlim ilə bağlı situativ baxış sosial, mədəni, tarixi və siyasi kontekstdə fəal iştirak vasitəsilə həyata keçirilir. Bu baxışa görə, təlim ortaq fəaliyyət metodlarına malik qruplara və cəmiyyətə nüfuz etməklə kollektiv təlimə çevrilir. Fərdlər hər hansı qrupun üzvünə çevrilməklə getdikcə müvafiq qrupun inam və fəaliyyətini mənimsəyirlər. Modelləşdirmə, müzakirə və qərar qəbul etmə kimi situativ birgə fəaliyyətlər aktiv iştirakın mühüm elementi ortaq təcrübələrə əsaslanan dialoq vasitəsilə dəstəklənir.

Konstruktivist və situativ baxışa görə, təlim real həyati şəraiti əks etdirən zəngin məzmun kontekstində baş verməlidir, bunun üçün konstruktiv proses həyata keçirilməli və məktəbdənkənar mühitə də sirayət etməlidir. Burada əsas elementlər idraki təlim, real həyati problemlərin həlli ilə bağlı əməkdaşlığın əks etdirilməsi və məsələ həlli zamanı mümkün metod və üsullardan istifadənin təmin olunmasıdır. Məzmun sahəsi üzrə düşünmə prosesinin sürətləndirilməsində şagirdin nümayiş etdirdiyi effektivlik onun təlimi üçün ölçü rolunu oynayır. Belə yanaşmada əsas çətinlik təlimə nəzarəti şagirdə doğru yönəldərkən əmələ gəlir. Bu zaman təlimin xüsusiyyəti (situativ, interaktiv) və biliklərin təbiəti (perspektiv, şərti, ilkin və inkişaf etmiş) nəzərə alınaraq təlim məqsədləri şagirdlərin özlərinin hiss etdikləri ehtiyacları görə təyin olunmalı, nəzərdə tutulan fəaliyyətlər onların yaşadığı dünya kontekstinə uyğun formalaşdırılmalı, şəxsiyyətlə zəruri qabiliyyətlərin aşılmasına üçün şagirdlər yoldaşları ilə birgə işləməli, aparılan qiymətləndirmələr isə müntəzəmlik və irəliləyiş baxımından təhlilə əsaslanmalıdır.

Milli Kurikulum çərçivə sənədi yeni təlim üsullarının əsas prinsiplərini əks etdirir və bu prinsiplər bütövlükdə təlimin yeni konsepsiyası ilə əlaqədardır. Bu konsepsiyaya görə təlim prosesi əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş nəticələrə əsaslanır və bu prosədə müəllim əlaqələndirici, istiqamətverici və məsləhətverici subyekt kimi, şagirdlər isə müstəqil, tədqiqatçı subyekt kimi fəaliyyət göstərir. Bu zaman təlimin və tədrisin yeni konsepsiyasının, başqa sözlə standartlar şəklində ifadə olunmuş təlim nəticələrinin məqsədəuyğun şəkildə reallaşması üçün müəllim aşağıdakı prinsiplərə əməl etməlidir:

Müasir dövrdə riyaziyyat təliminə qoyulan tələblər aşağıdakılardır:

Dərstdə həyata keçirilən təlim-tərbiyə, proseslərin ideya siyasi səviyyəsi dövrün, zamanın tələblərinə cavab verməlidir. Gənclərdə vətəninə, xalqına və hökumətinə dərin məhəbbət hissləri aşılanmalı, sağlam mənəviyyət formalaşdırılmalıdır, yeni insan tərbiyə edilməlidir.

Öyrədilən tədris materialının məzmunu yüksək elmi səviyyədə olmalı, riyaziyyat elminin inkişafını göstərməlidir. Müəllim tədris olunan mövzu ilə bağlı ən son yenilikləri şagirdlərə çatdırmalı, lakin bu zaman lazım olmayan materiallarla onları yükləməməlidir.

Hər bir dərsin məqsədləri (inkişafetdirici, öyrədici, tərbiyəedici) əvvəlcədən dəqiq müəyyənləşdirməli, dərsin quruluşu və bütün mərhələlərin reallaşdırılması həmin məqsədlərə nail olmağa yönəldilməlidir.

Müəllim dərstdə elə təlim metodları və təlim üsullarından istifadə etməlidir ki, onlar həm dərsin məqsədlərinin həyata keçirilməsinə və təlimin məzmununa müvafiq olsun, həm də şagirdlərin idraki

fəallığını, təfəkkürünü və hafizəsini inkişaf etdirsin, onlarda axtarıcılıq, tədqiqat aparmaq həvəsi yaratsın.

Müasir dərsə verilən mühüm tələblərdən biri də dərsdə şagirdlərin müstəqil işlərə cəlb olunmasıdır.

Müasir dərslər İKT ilə təciz olunmalı və onlardan dərsin məqsədinə uyğun istifadə olunmalıdır.

Dərsdə mümkün olan fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyadan geniş istifadə olunmalı, yeni materialın öyrədilməsi inteqrativ formada aparılmalıdır.

Dərslərin bütün mərhələləri bir-birini tamamlamalı, hər mərhələyə ayrılan vaxt düzgün müəyyənləşdirilməli, həm müəllimdə, həm də şagird də vaxtdan qənaət etmək vərdişi yaradılmalıdır.

Müasir dərslərin mühüm tələblərindən biri də şagirdlərin bilik və bacarıqlarının inkişafına nəzarət etmək, onların səviyyəsini qiymətləndirməkdir. Bunun üçün sistemə uyğun şəkildə cari və dövrü yoxlamalar (Şifahi və yazılı) keçirilməli, nəticələr təhlil olunmalı, şagirdlərin özünə və valideynlərinə çatdırılmalıdır.

Dərsdə meribənçiliyə və qarşılıqlı hörmətə söykənən işgüzar mühit yaradılmalıdır, şagirdlər azad və rahat şəraitdə fəaliyyət göstərməlidirlər.

Mövcud kurikulumun əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, biliklərin mənimsənilməsi prosesi müəllimin rəhbərliyi altında onların şagirdlərə ötürülməsi ilə müşayiət edilir.

Nəticəyönümlü standartlarla müəyyənləşdirilən təlim prosesində şagirdlərin fənn üzrə bilik və bacarıqlara yiyələnmələri üçün pedaqogika elminin müəyyən etdiyi müxtəlif təlim texnologiyaları, onların ayrı-ayrı metodik elementlərindən istifadə edilməklə yanaşı, şagirdlərin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun gələn müasir üsullardan və texnologiyalardan istifadə edilməlidir. Belə ki, interaktiv metod və üsullar şagirdlərin maraqlarını təmin etməklə fəallığın artmasına, birgə fəaliyyət bacarıqlarının inkişafına gətirib çıxaracaq.

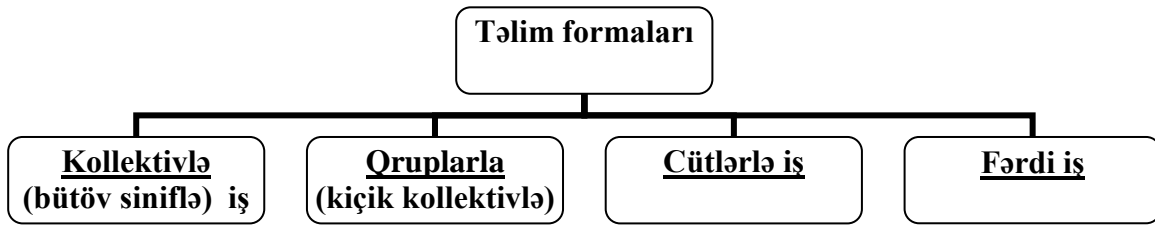

Təlim strategiyaları – tədris prosesində istifadə olunan **forma, üsul, vasitə** və **yanaşmaların** məcmusudur.

Təlim məqsədlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsinin şərtləri:

- Məzmun standartlarının qismən və ya bütövlükdə reallaşmasının müəyyən edilməsi
- Məzmun standartlarındakı ümumi məsələlərin mövzu baxımından xüsusiləşdirilməsi
- Məzmun standartında biliyin kateqoriyalarının müəyyən edilməsi (deklarativ, prosedural, kontekstual)
- Məzmun standartında bacarığın xüsusiyyətinin müəyyən edilməsi (idraki, emosional, psixomotor)
- Biliyin kateqoriyası və bacarığın xüsusiyyətlərinin təlim məqsədində əks etdirilməsi
- Şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsinin üsul və vasitələrinin seçilməsi

Kollektivlə iş

Kollektivdə işləmək, kollektiv fəaliyyətə alışmaq bacarığının bünövrəsi qoyulur, şagirdlərdə ünsiyyətə qatılma bacarığının təşəkkülü və inkişafı təmin edilir.

Qruplarla iş

Şagirdlər müəyyən problemi həll etmək üçün qrupda birləşirlər. Bu prosesdə onların müzakirə etmək, fikir mübadiləsi aparmaq, mühakimə yürütmək və birgəfəaliyyət bacarıqları inkişaf edir.

Cütlərlə iş

Şagirdlər təlim tapşırıqlarını birgə yerinə yetirirlər. Bu dərs forması şagirdlərə daha yaxından əməkdaşlıq etməyə və ünsiyyət qurmağa, məsuliyyəti bölüşməyə optimal imkan yaradır.

Fərdi iş

Şagirdin fəaliyyətini izləmək, potensial imkanlarını müəyyənləşdirmək və inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır. Bu təlim forması şagirdin sərbəst düşünməsi üçün real imkanlar yaradır.

5.2.4. Təlim üsulları

Kurikulumda müəyyənləşdirilmiş standartlara uyğun bilik və bacarıqların formalaşdırılması üçün riyaziyyat təlimində ənənəvi təlim metodları ilə yanaşı aşağıdakı interaktiv üsulların istifadəsi tövsiyə olunur:

- beyin həmləsi (əqli hücum),
- Bibö;
- müzakirə;
- Venn diaqramı;
- Klaster;
- Anlayışın çıxarılması
- Suallar,
- Problemlə vəziyyət və s.

Beyin həmləsi

Bu üsul əqli hücum da adlandırılır. Şagirdlərdə yeni mövzuya maraqla yanaşmaq, habelə onların nəyi yaxşı (və ya pis) bildiklərini aydınlaşdırmaq məqsədilə bu üsuldan istifadə olunur. Hazırlanmış sual lövhədə yazılır, yaxud şifahi şəkildə şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. Şagirdlər suallara əsasən fikirlərini bildirirlər. Bütün ideyalar şərhə və müzakirəyə yazıya alınır. Yalnız bundan sonra söylənilmiş ideyaların müzakirəsi, şərh və təsnifatı başlayır. Aparıcı ideyalar yekunlaşdırılır, şagirdlər söylənmiş fikirləri təhlil edir, qiymətləndirir.

Akvarium

Müəyyən olunmuş mövzu üzrə birinci qrup diskussiya aparır. 15-20 dəqiqədən sonra diskussiya dayandırılır, “xarici dairənin” iştirakçıları diskussiyanın gedişini qiymətləndirir və qruplar yerini dəyişərək bu və ya digər problemin müzakirəsini davam etdirirlər.

“Akvarium” un keçirilməsinin 2-ci variantı:

“Daxili dairənin” iştirakçıları müəllimin təklif etdiyi problemi müzakirə edir və birinci variantdan fərqli olaraq iştirakçılar bu zaman yalnız problemin “lehinə” olan dəlilləri söyləyirlər.

Digər qrupun üzvləri xarici dairədə stullarda əyləşirlər, dəlilləri dinləyir, yazıya alır, təhlil edir, öz əks dəlillərini hazırlayırlar. 15-20 dəqiqədən sonra diskussiya dayandırılır, xarici və daxili dairədən olan şagirdlər öz yerlərini dəyişirlər. Onlar əvvəlki iştirakçıların dəlillərini təkzib etmək üçün diskussiya aparırlar.

Burada qrupların vahid fikrə gəlməsi önəmli deyil.

Auksion

Müəllim öyrənilən məsələni müəyyən edərək şagirdləri auksionun keçirilmə qaydaları haqqında təlimatlandırır. Öyrənilən əşya və ya hadisənin xüsusiyyətləri ardıcıl şəkildə adlandırılır. Hamı növbə ilə əşya və ya hadisə haqqında fikir söyləyir: hər bir fikirdən sonra müəllim sayır. “Bir, iki”. Bu zaman başqa iştirakçı tez təklif verə bilər. Sonuncu təklif verən qalib sayılır. Fikirlər bir-birini təkrarlamamalıdır. Bunun üçün hamı bir-birini dinləyir.

Nümunə:

Riyaziyyat dərində müəllim 7 ədədinin tərkibini keçərkən sinfə “7 ədədini necə aldınız?” sualını verməklə auksion keçirir.

Müəllim üçün məlumat

Mümkün olan cavablar:

1) $6+1=7$ 4) $5+2=7$ 2) $4+3=7$ 5) $3+4=7$ 3) $2+5=7$ 6) $1+6=7$ 7)

$1+1+1+1+1+1+1=7$

Oyunda axırncı mümkün cavabı verən şagird “Auksion”u qazanır.

Ziqzaq

Bu üsul mətnin məzmununun qısa müddət ərzində şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinə imkan yaradır.

- Şagirdlər dörd nəfərlik qruplara bölünür (əsas qrup). Qruplardakı şagirdlər yenidən nömrələnir. Hər qrupdakı eyni rəqəmli şagirdlərdən yeni qrup (ekspert qrupu) yaradılır.
- Öyrəniləcək mətn qrupların sayı qədər hissələrə bölünür və ekspert qruplarına verilir.
- Ekspert qrupları onlara verilən hissəni oxumalı və məzmununu qavramalı və öz əvvəlki qrupuna qayıdaraq öyrəndiyi hissəni onlara danışmalıdır.
- Müəllim informasiyanın dəqiq verildiyinə əmin olmaq üçün suallar verə bilər.

Mühazirə

Mühazirə məlumatın müəllimdən şagirdə ötürülmə üsuludur. Bu üsuldan mövzu ilə bağlı məzmunun zənginləşdirilməsi, tamamlanması məqsədilə istifadə etmək məqsədəuyğundur. Belə qısa mühazirələr 10-15 dəqiqə ərzində aparılır.

Mühazirə ilə bağlı aşağıdakı məsələlərə nəzər yetirmək məqsədəmüvafiqdir:

Mühazirənin məqsəd və vəzifələrini dəqiq müəyyənləşdirmək,
Plan tərtib etmək və onu şagirdlərə paylamaq (və ya lövhədə yazmaq).

Əyani və texniki vasitələrdən istifadə etmək.

Müəllim mühazirə prosesini verbal (suallar vermək) və vizual (şagirdlərin sifətlərinin ifadəsini və jestlərini müşahidə etmək) tənzimləməlidir.

Karusel

Dərindən əvvəl iri ağ kağızlarda (vatman) mövzuya aid suallar yazılır. Müəllim qruplara müxtəlif sual yazılmış bir kağız verir. Qrup üzvləri sualı oxuyur və bir cavab yazır. Kağızlar saat əqrəbi istiqamətində müəllimin köməkliliyi ilə qruplara ötürülür. “Karusel” kimi kağızlar bütün digər qruplardan keçərək axırda öz qrupuna qaydır. Müəllim bu kağızları yazı lövhəsinə yapışdırır və bütün sinif cavabları müzakirə edir.

Klaster (şaxələndirmə)

Müəllim tərəfindən lövhədə və ya iş vərəqlərində dairə çəkilir və onun mərkəzində yazılmış anlayış ilə bağlı söz və ya ifadələr söyləmək şagirdlərə tapşırılır. Mərkəzdə yazılmış anlayışdan başlayaraq hər növbəti söz onunla əlaqəli sözlər xətlərlə birləşdirilir. Vaxt bitənə qədər mümkün qədər çox fikir yazmaq və onları əlaqələndirmək tövsiyə olunur. Vaxt bitəndən sonra alınan klaster müzakirə edilir və ümumiləşdirmə aparılır.

Suallar

Suallar dərns prosesində tədqiqatların səmərəli qurulmasını stimullaşdırır. Şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasında böyük rol oynayır. Sualların sayının 4-5 arasında olması məqsədəuyğundur. Sualların qoyuluşu tənqidi təfəkkürün inkişafına doğru yönəldilməli, məntiqi ardıcılıq gözlənilməli, məzmunlu və mövzu ilə bilavasitə əlaqəli olmalıdır.

BİBÖ – Bilirəm/İstəyirəm bilim/Öyrəndim

BİBÖ aşağıdakı mərhələlər üzrə aparılır:

- Problem müəllim tərəfindən elan edilir.
- Müəllim lövhədə 3 sütundan ibarət cədvəl qurur və aşağıdakı bölmələri qeyd edir: –
Bilirəm/İstəyirəm bilim/Öyrəndim
- Şagirdlər problemlə bağlı bildiklərini söyləyir və cavablar birinci sütunda qeyd olunur.
- Həmin məsələ ilə bağlı bilmək istədikləri isə ikinci sütuna yazılır.
- Dərsin sonunda bir daha həmin cədvələ diqqət yetirilir və mövzu ilə bağlı öyrəndikləri üçüncü sütunda qeyd edilir.

Rollu oyunlar

Rollu oyunlar hər hansı bir problemə müxtəlif nöqteyi-nəzərdən yanaşmağı tələb edir. Bu üsul şagirdlərə hadisələrin iştirakçısı olmaq və mövcud vəziyyətə başqalarının gözü ilə baxmaq imkanı verir.

Anlayışın çıxarılması

Bu üsul oyun- tapmaca formasında keçirilir və şagirdlərdə yüksək fəallıq yaradır. Müəllim lövhədə dairəvi kart asır, onun arxasında şagirdlərdən tələb olunan anlayışı yazır. Kartın yazı olmayan tərəfini şagirdlərə göstərir və gizlədilmiş anlayışların xüsusiyyətlərinə aid 2 və ya 3 yönəldici söz sadalayır və ya yazır. Şagirdlər həmin xüsusiyyətlərə uyğun olaraq gizlədilmiş anlayışı tapırlar. Əgər şagirdlər anlayışı tapmaqda çətinlik çəksələr, müəllim əlavə olaraq yeni xüsusiyyətlər sadalayır.

Şagirdlər öz fərziyyələrini dedikdən sonra müəllim bu tapmacanın tapilib-tapılmamasını hamıya çatdırır və kartoçkalarda yazılan sözləri açıqlayır.

Müzakirə

Müzakirə mövzu ətrafında ideya, məlumat, təəssürat, təhlil və təkliflərin qarşılıqlı mübadiləsidir. Onun əsas vəzifəsi problemi təhlil edərək həlli yolunu tapmaq, düzgün qərar qəbul etmək üçün imkan yaratmaqdır.

Müzakirə dinləmək, təqdim etmək, sual vermək mədəniyyətini formalaşdırır, şagirdlərin məntiqi və tənqidi təfəkkürünü, şifahi nitqini inkişaf etdirir.

Müzakirə apararkən əvvəlcədən şagirdlərə müzakirə qaydaları xatırladılır. Mövzu aydın şəkildə ifadə olunur. Müzakirə prosesini inkişaf etdirən suallar vermək və şagirdlərin cavablarını nəzərdən keçirməklə müəllim müzakirəni tənzimləyir. Bu zaman cavabı “Bəli” və ya “xeyr” olan qapalı suallar vermək məqsədəuyğun hesab edilmir.

“Qərarlar ağacı”

Bu üsul qərarların qəbul edilməsi zamanı alternativ yolları araşdırmaq və təhlil etmək məqsədi daşıyır.

Müzakirə olunacaq problem müəllim tərəfindən izah edilir və onun həlli yollarının bir neçə variantı şagirdlərlə birlikdə müəyyənləşdirilir. 4-6 nəfərdən ibarət qruplarda şagirdlər problemin həlli yollarının üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını təhlil edir, onları “+”, və ya “-” işarəsinin qarşısında müvafiq qaydada qeyd edirlər. Son nəticə cədvəlin qərar hissəsində yazılır və üstü örtülür. Bütün qrupların təqdimatından sonra müəllim əldə olunmuş nəticələri ümumiləşdirmək üçün müzakirə aparır.

Söz assosiasiyaları

Bu üsuldan istifadə edilərkən öyrəniləcək mövzuya aid əsas söz (və ya söz birləşməsi) lövhəyə yazılır. Şagirdlər həmin söz ilə bağlı ilk xatırladıqları fikirləri söyləyir və həmin fikirlər müəllim tərəfindən lövhəyə yazılır. Mövzu ilə bağlı olan sözlər deyilən fikirlərin arasından seçilir və əlaqələndirilir, onlardan anlayış və yaxud ideya çıxarılır. Bu anlayış əsasında yeni materialın öyrənilməsinə başlanılır. Bu üsul həm də şifahi formada tətbiq edilə bilər.

Problemlə vəziyyət

Bu üsul tənqidi təfəkkürü, təhlil etmə və ümumiləşdirmə vərdislərini inkişaf etdirir.

Müəllim əvvəlcədən problemi və müzakirə üçün sualları hazırlayır.

Şagirdlər 4-5 nəfərlik qruplara bölünür. Problemlə vəziyyət əks olunmuş iş vəzifələri uşaqlara paylanır. Hər qrup təklif edilən vəziyyətlərdən birini müzakirə edir və həlli yolunu göstərir.

Qruplar öz işlərini bitirdikdən sonra sinifdə ümumi müzakirə aparılır.

Venn diaqramı

Əşya və ya hadisələri müqayisə etmək, onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək üçün bu üsuldan istifadə olunur.

Venn diaqramından istifadə prosesi aşağıdakı mərhələlər üzrə aparılır.

–Müqayisə olunacaq əşya və hadisələr müəyyənləşdirilir

–Kəsişən dairələr çəkilir (ortada yazmaq üçün yer saxlanılır)

–I və III dairədə müqayisə olunacaq obyektlər qeyd olunur

–Şagirdlər təlimatlandırılır (təlimatda nəyin müqayisə olunacağı və dairələrdə oxşar və fərqli cəhətlərin necə qeyd olunacağı barədə danışılır).

–Müqayisə olunan obyektlər təsvir edilir: (fərqli cəhətlər sağ və sol tərəfdə, oxşar cəhətlər kəsişmə dairəsində qeyd olunur).

–Müqayisə nəticəsində fikirlər ümumiləşdirilir.

Layihələrin hazırlanması

• Layihələrin hazırlanması müxtəlif mövzuların müstəqil şəkildə tədqiq edilməsidir. Şagirdlər öz layihələrini təqdim etməzdən əvvəl uzun müddət onun üzərində işləyirlər. Layihələr şagirdlərin tədqiqat vərdislərinin, biliklərə müstəqil yiyələnmə bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır, onlara müstəqil şəkildə öz fəaliyyət proqramlarını qurmağa, habelə öz vaxtını və işini qrafik üzrə planlaşdırmağa kömək edir. Bu üsul həmçinin şagirdlərin bir-biri ilə, eləcə də

məktəbdən kənar da müxtəlif adamlarla qarşılıqlı əlaqəsi üçün şərait yaradır, hadisələrin hər hansı bir aspektini daha dərinəndən anlamağa imkan verir, əlavə ədəbiyyatdan istifadə etməyə istiqamətləndirir.

- Layihələr hazırlayarkən müəllim mövzu və ya problemi müəyyən edir və sinfə bunlardan birini seçmək imkanı verir. Problem həmçinin sinif tərəfindən “əqli hücum” üsulu ilə seçilə bilər.
- Problem konkret olmalıdır. Müəllim və şagirdlər birlikdə layihə üzərində işin başlama və başa çatma müddətini, istifadə olunacaq əyani vasitələri (ədəbiyyatlar, mənbələr, təsviri vasitələr və s.) bunları əldə etmək yollarını, iş formalarını (fərdi yoxsa, qrup şəklində) müəyyən edirlər.
- İş prosesində müəllim suallara cavab verə və ya yol göstərə bilər. İşin icrasına isə şagirdlər özü cavabdehdir.
- Tədqiqatın nəticəsi hesabat, xəritə, illüstrasiya, fotoşəkillər cədvəllər, qrafiklər, formasında ifadə oluna bilər.

Sorğu vərəqləri və müsahibə

Bu üsullar araşdırılan məsələ ilə bağlı fakt və hadisələr haqqında müəyyən qrupların ictimai rəyini öyrənmək məqsədilə aparılır.

- Sorğu vərəqi araşdırılan məsələ ilə bağlı tərtib edilir və burada suallar qoyulur. Sorğuda iştirak edənlər bu vərəqi müstəqil doldurur.
- Müsahibə isə araşdırılan məsələ ilə bağlı məlumat almaq üçün aparılır.
- Bu üsullardan istifadə edərkən aşağıdakı mərhələlərin gözlənilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir:
- Problemi müəyyən etmək
- İşni təşkil etmək (Sorğu və ya müsahibə keçirmək üçün suallar hazırlamaq)
- Məlumatları toplamaq (Sualların cavablarını toplamaq).
- Əldə edilmiş məlumatları təhlil etmək və ümumiləşdirmək.

6. ÜMUMİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ YENİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ MEXANİZMLƏRİNİN TƏTBİQİ

Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində yeni qiymətləndirmə sisteminin hazırlanması Təhsil Sektorunun İnkişafı layihəsində prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası (bundan sonra - Konsepsiya) ölkədə yaxın illər ərzində təhsildə qiymətləndirmə məsələləri ilə bağlı tədbirləri idarə etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Sənədin əsas məzmunu qiymətləndirmə fəaliyyətinin qanuniliyini təmin edən prinsiplərin müəyyənləşdirilməsinə, bu fəaliyyətin aparıcı istiqamətlərinin təyin edilməsinə, qiymətləndirmə tədbirlərini həyata keçirən qurumların sosial statusunun gücləndirilməsinə, qiymətləndirmədən təlim və tədrisin ehtiyaclarını ödəmək üçün istifadə edilməsinə yönəldilmişdir.

6.1. Müasir dövrdə qiymətləndirmə fəaliyyətinə qoyulan tələblər

Yeni qiymətləndirmə sistemi aşağıdakıları təmin edir:

- təhsildə müsbət dəyişikliklərin aparılması üçün mühüm vasitə rolunun yerinə yetirilməsini;
- təhsilin keyfiyyəti üçün əsas göstərici olan "şagirdin təlim nəticələri" haqqında etibarlı məlumat verilməsini;
- qiymətləndirmə vasitəsilə şagirdin bilik və bacarıqları haqqında kifayət qədər məlumat əldə edildikdən sonra fənn kurikulumlarında və dərslərdə müvafiq dəyişikliklərin aparılmasını;
- təhsildə olan bəzi neqativ hallara qarşı mübarizə vasitəsi funksiyasını;
- qiymətləndirmədə yeni yanaşmaların yaddaşa əsaslanan qiymətləndirmənin əksinə olaraq, məntiqi təfəkkür vərdişlərinin inkişafına xidmət etməsini.

6.2. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi sahəsində mövcud olan problemlər

Hazırkı qiymətləndirmə sisteminin təhlili zamanı aşkara çıxarılan problem və nöqsanları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- dəqiq müəyyənləşdirilmiş qiymətləndirmə standartlarının olmaması səbəbindən qiymətləndirmə prinsiplərinin pozulması;
- qiymətləndirmə üsul və vasitələrinin keyfiyyətlərinin təsvir olunmaması, onların əsas xüsusiyyətlərinin və meyarlarının dəqiqləşdirilməməsi;
- qiymətləndirmə vasitələrinin texniki keyfiyyətlərinə diqqət yetirilməməsi və qeyri-standart vasitələrdən istifadə olunması;
- qiymətləndirməyə və onun üsullarına müxtəlif yanaşmaların mövcudluğu şəraitində dəqiqləşdirmələrin vaxtaşırı aparılmaması;
- nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi prosesində şagird fəaliyyətinin nəticələrinin obyektiv əsaslandırılmaması;
- müasir qiymətləndirmə metodlarından istifadə təcrübəsinin məhdudluğu, mütəxəssislərin bu sahədə hazırlıq səviyyəsinin aşağı olması;
- tədris proqramlarını hazırlayan və qiymətləndirmə fəaliyyəti ilə məşğul olan mütəxəssislər arasında qarşılıqlı əlaqənin yaradılmaması;
- inzibati prosedurların qeyri-şəffaflığı, qiymətləndirmə fəaliyyətinin qanuniliyinə zəmanətin verilməməsi;
- qiymətləndirmə nəticələrinin təhlilinin aparılmaması və müvafiq hesabatların hazırlanmaması.

- Bu problemlərin uzun müddət həll edilməməsi Azərbaycanın təhsil sistemindəki qiymətləndirmə mexanizmində aşağıdakı xarakterik çatışmazlıqların yaranması ilə nəticələnmişdir:
- mövcud qiymətləndirmə mexanizmi təlim prosesinin ehtiyaclarına kifayətedici səviyyədə yönəlmir, onun tərkib hissəsinə çevrilmiş və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət etmir;
- bu mexanizm subyektiv xarakter daşıyır, şagirdi, bir qayda olaraq, əzbərləməyə və əksər şagirdləri qiymət almaq xatirinə oxumağa təhrik edir;
- təlim prosesində yalnız formal biliklər qiymətləndirilir, çox hallarda məqsəd qiymət yazmaqla məhdudlaşır, şagirdlərə özünüqiymətləndirmə imkanı verilmir;
- tədris zamanı müəllim qiymətləndirmə vasitəsilə şagirdlərlə səmərəli əks-əlaqə yarada bilmir;
- mövcud qiymətləndirmə üsullarının məhdudluğu yeni təlim texnologiyalarının səmərəli tətbiqinə imkan vermir.

6.3. Konsepsiyanın yaradılması üçün zəruri səbəblər

- idarəetmənin daha demokratik üsullarına keçilməsi;
- ölkədə açıq vətəndaş cəmiyyətinin qurulması;
- inkişaf etmiş ölkələrlə səmərəli əməkdaşlığın təmin edilməsi;
- beynəlxalq bazar münasibətlərinin və iqtisadi rəqabət şəraitinin yaradılması;
- milli özünəqayıdış hisslərinin aşılınması.

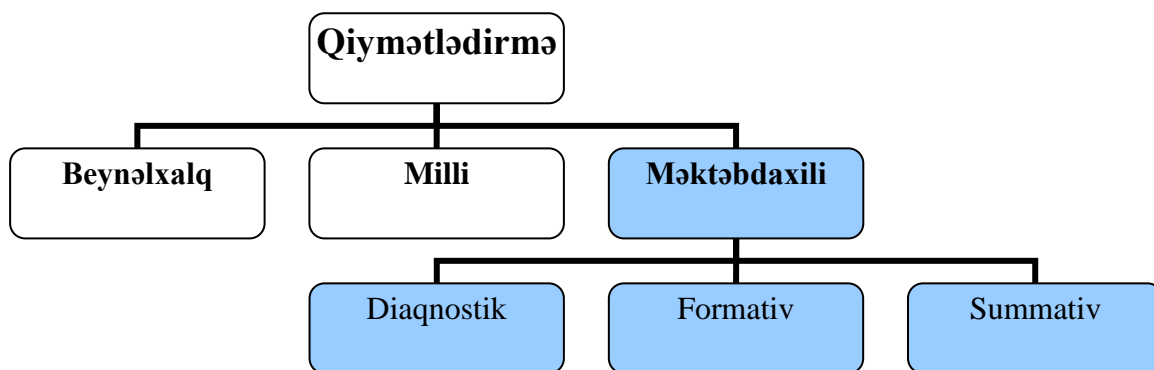
6.4. Əsas qiymətləndirmə növləri

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi şagirdin biliklərə yiyələnmək, onlardan istifadə etmək, nəticə çıxarmaq bacarıqları haqqında məlumatların toplanması prosesi kimi qəbul edilir və aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- şagirdin nailiyyətinin (və ya geriləmələrinin) izlənməsi (monitorinqi);
- təlim prosesində qərarların qəbulu;
- şagirdin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi;
- kurikulumun qiymətləndirilməsi.

Müasir qiymətləndirmənin ənənəvi qiymətləndirmə ilə müqayisəsi

Ənənəvi qiymətləndirmə	Müasir qiymətləndirmə
Qiymətləndirmə şagirdə qiymət yazmaq kimi qəbul olunurdu, şagird yalnız qiymət almaq xatirinə oxuyurdu.	Qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilir və onu idarə edən vacib amil kimi meydana çıxır.
Cari qiymətləndirmə formalizmə gətirib çıxarırdı. Müəllimin subyektiv rəyinə əsaslanırdı.	Cari qiymətləndirilmənin aradan qaldırılması məzmun standartlarının bütövlükdə mənimsənilməsinə və qiymətləndirmənin obyektivliyini təmin edir.
Tədris prosesinin yalnız müəyyən bir hissəsində tətbiq edilirdi.	Tədris prosesinin bütün mərhələlərində tətbiq edilir.
Əsasən bilik səviyyəsi qiymətləndirilirdi.	Şagirdin nailiyyəti (qazanılan dəyərər) qiymətləndirilir, inkişafı sistemli şəkildə izlənilir.
Qiymətləndirmə standartları mövcud deyildi.	Məzmun standartlarının mənimsənilməsi səviyyəsini ölçmək üçün qiymətləndirmə standartları müəyyənləşdirilmişdir.

6.4.1. Beynəlxalq qiymətləndirmən

Beynəlxalq qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və qiymətləndirilməsi funksiyalarını yerinə yetirir. Burada müqayisətmə tədqiqatları, monitorinqlər vasitəsilə aparılır, ölkədə təhsilin vəziyyəti haqqında məlumat əldə etmək, həlli tələb olunan daha əhəmiyyətli problemləri üzə çıxarmaq, onları araşdırmaq, nəticələri xarici ölkələrlə müqayisə etmək imkanı yaradılır. Bu qiymətləndirmə şagirdlərin qazanılmış bacarıqlardan istifadətmə imkanlarının qiymətləndirilməsinə yönəldilmişdir, üç ildən bir həyata keçirilir, iştirakçı ölkələrin şagirdlərinin nəticələri arasındakı fərqləri izah edən amilləri (şagirdlərin və onların ailələrinin, təhsil müəssisələri və tədris prosesinin xüsusiyyətlərini) öyrənməyə, riyazi savadlılıq, oxu savadı, təbiət elmləri savadlılığı və əlavə olaraq müxtəlif tipli problemləri həlletmə bacarıqlarını qiymətləndirməyə xidmət edir.

6.4.2. Milli qiymətləndirmə

Milli qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün müəyyən tədris dövrünün sonunda mütəmadi olaraq həyata keçirilən və şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsini təmin edən sistemdir. Xüsusi təmsiledici seçim etməklə, 4-cü və 9-cu sinif şagirdləri arasında obyektiv testlər, sorğu vərəqələri və müvafiq təlimatlar vasitəsilə bir qayda olaraq, 4-5 ildən bir aparılır və əldə olunan nəticələr kurikulumun, təlim-tədris prosesinin keyfiyyətinin, təhsildə aparılan digər dəyişikliklərin dəyərləndirilməsinə, təhsilin keyfiyyətinə nəzarətin daha səmərəli həyata keçirilməsinə xidmət edir. Təlimin aparıldığı şərait tədris praktikasını və təhsil prosesində iştirak edən tərəflərin münasibətində baş verən dəyişikliklər, həmçinin şagird nailiyyətlərinə təsir edən digər amillər barədə əlavə məlumatların əldə edilməsinə imkan verir.

6.4.3. Məktəbdaxili qiymətləndirmə növləri

Yuxarıda göstərilən qiymətləndirmə növlərinə və qiymətləndirmə vasitələrinə əsaslanan məktəbdaxili qiymətləndirmə aşağıdakı əsas komponentləri əhatə edir:

- şagird nailiyyətlərinin və irəliləyişlərinin monitorinqi;
- şagird fəaliyyətinin təlim standartlarına uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi (kurikulum üzrə qiymətləndirmə);
- **Diaqnostik** (ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi),
- **Formativ** (irəliləmə və geriləmələrin monitorinqi),
- **Summativ** (kiçik, böyük və yekun)

Milli və beynəlxalq qiymətləndirmə təhsildə perspektivləri müəyyənləşdirmək üçün aparılan qiymətləndirmə tədqiqatlarıdır və xüsusi qurumlar tərəfindən həyata keçirilir. Məktəbdaxili qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmədir və şagirdlərin sinifdən-sinfə, bir təhsil səviyyəsindən digər təhsil səviyyəsinə keçirilməsinə xidmət edir.

6.4.4. Diaqnostik qiymətləndirmə

Diaqnostik qiymətləndirmə təlimin hər hansı bir mərhələsində şagirdin bilik və bacarıqlarının ilkin səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsinə və bunun əsasında hər bir şagirdin potensial imkanlarını nəzərə alan təlim strategiyalarının seçilməsinə xidmət edir.

Diaqnostik qiymətləndirmə əsasən dərs ilinin, bəhs və ya bölmələrin əvvəlində, şagird başqa ümumi təhsil müəssisəsindən gəldikdə, sinfi dəyişdikdə və digər zəruri hallarda onun bilik və bacarıqları haqqında məlumat toplamaq, fərdi yanaşmanı təmin etmək və təlim strategiyasını müəyyənləşdirmək məqsədilə müəllim tərəfindən aparılır.

- Şəraitə görə təlim məqsədləri və strategiyalarında çevik dəyişikliklər aparılmasına imkan yaradır.
- Şagirdlərin maraq dairəsi, dünyagörüşü, yaşadığı mühit haqqında məlumat almağa imkan verir.

Bu qiymətləndirmənin nəticələri rəsmi sənədlərdə (sinif və formativ qiymətləndirmə jurnallarında) qeyd olunmur, müəllimin şəxsi qeyd dəftərində öz əksini tapır, nəticələr barədə valideynlər, sinif rəhbəri və digər fənn müəllimləri məlumatlandırılır.

İlkin səviyyənin qiymətləndirilməsi (diaqnostik qiymətləndirmə) şagirdin biliyini müəyyən edir və təlimin düzgün qurulmasında müəllimə köməklik göstərir. Təlim prosesində düzgün istiqamətləndirilmiş şagird öyrənilmiş materialın təkrarına vaxt itirmir, həmçinin onun üçün başa düşülməyən və ya tanış olmayan material qalmır. İlkin səviyyə qiymətləndirməsinin sualları bir-biri ilə əlaqələndirilib tənzimlənməlidir ki, onların bəziləri şagirdin hansı biliklərə malik olduğunu, digərləri isə yeni materialı mənimsəmiş şagirdləri müəyyən etsin. Əgər ilkin səviyyə qiymətləndirilməsi şagirdlərin sinifdəki fəaliyyətini müqayisə etmək və ya sonrakı inkişafını qiymətləndirmək üçün ilkin məlumat bazasını yaratmaq məqsədi ilə istifadə olunursa, onda bu suallar əsas psixometrik tələblərə cavab verməlidir.

Diaqnostik qiymətləndirmədə istifadə olunan üsul və vasitələr

Üsullar	Vasitələr
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Müsahibə (şifahi yoxlama)	Müəllimin qeydiyyat vərəqi (şagirdlə, müvafiq hallarda qrup, yaxud siniflə aparılan şifahi yoxlama zamanı müəllimin öyrənmək (diaqnoz qoymaq) istədiyi məsələnin yazıldığı vərəq)
Valideynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət və müəllimin sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)
Söhbət	
Müşahidə	

6.4.5. Formativ qiymətləndirmə

Yeni məktəbdaxili qiymətləndirmənin əsas mahiyyətini formativ qiymətləndirmə təşkil edir.

Yeni və ənənəvi qiymətləndirmə arasında əsas fərq gündəlik rəqəmli qiymətlərin yazılmaması və şagirdin təlim fəaliyyətinin daim izlənməsidir. Bu izləmələr şagirdin təlim nəticələrinə nail olması və nəticədə summativ qiymətləndirmədə nailiyyət qazanmasına kömək məqsədilə aparılır.

Formativ qiymətləndirmə sayəsində şagird gündəlik təlim fəaliyyəti ərzində rəqəmli qiymət almaq üçün deyil, yaxşı nəticə göstərmək üçün çalışır.

Formativ qiymətləndirmə şagirdin qəbul edilmiş standartların reallaşmasına yönəlmiş irəliləmələrini və geriləmələrini izləmək, bu zaman qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmaq və təhsilalanı istiqamətləndirmək məqsədilə aparılır.

Formativ qiymətləndirmədə istifadə olunan üsul və vasitələr

Üsullar	Vasitələr
Müşahidə	Müşahidə vərəqləri
Şifahi sual-cavab	Şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Validəynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət, sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)
Oxu	Dinləmə üzrə qeydiyyat vərəqi Oxu üzrə qeydiyyat vərəqi
Yazı	Yazı bacarıqlarının inkişafı üzrə qeydiyyat vərəqi
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən olunmuş meyar cədvəli
Rubrik	Nailiyyət səviyyələri üzrə qiymətləndirmə şkalası
Şifahi və yazılı təqdimat	Meyar cədvəli
Test	Test tapşırıqları
Özünüqiymətləndirmə	Özünüqiymətləndirmə vərəqləri

Formativ qiymətləndirmə jurnalı və məktəbli kitabçası

Formativ qiymətləndirmənin nəticələri formativ qiymətləndirmə jurnalında və şagirdin məktəbli kitabçasında sözlə qeyd olunur.

Formativ qiymətləndirmə jurnalı sinif və fənn müəllimləri tərəfindən şagirdlərin gündəlik fəaliyyətini meyarlar üzrə izləyərək qeydiyyatını aparmaq üçün nəzərdə tutulur.

Formativ qiymətləndirmə jurnalı

Fənn üçün ayrılmış dərs saatının tarixlərini yazmaq üçün hər bir səhifənin sol tərəfi şaquli olaraq sütunlara bölünür.

Hər bir səhifənin sağ tərəfində verilmiş cədvəldə mövzunun adı, şagirdin fəaliyyətini davamlı izləmək üçün müəllim tərəfindən standartlar əsasında müəyyən edilmiş meyarlar və istifadə edilən qiymətləndirmə vasitəsinin adı yazılır.

Təlim prosesinin hər hansı bir mərhələsi üçün müəyyən olunmuş nəticələr əsasında şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşma səviyyəsinin qiymətləndirilməsidir. Formativ qiymətləndirmə müəyyən edilmiş sxemlər üzrə aparılır. Şagird irəliləyişlərinin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə) vasitəsilə tədrisin düzgün istiqamətləndirilməsi həyata keçirilir, alternativ üsul və mənbələrdən istifadə və ya şagirdin daha irəliyə addım atması üçün ona əlavə impulsun verilməsi barədə ehtiyaclar müəyyənləşdirilir.

- Formativ qiymətləndirmə tədris prosesinin düzgün istiqamətləndirilməsini və səmərəliliyini təmin edir, bir sözlə, müəllim tədris prosesini tənzimləyir, bütün şagirdlərin irəliləyişlərini

təmin edir, eyni zamanda uğur qazana bilməyən şagirdlərin ehtiyaclarını öyrənərək, onlara əlavə köməklik göstərir. Bu mənada şagirdlərin faktiki fəaliyyətinin nəticələri müəllim üçün real indikatorlara çevrilir.

- şagirdlərin təlim ehtiyaclarının öyrənilməsinə imkan yaradır, onlara lazımi kömək göstərir.
- şagirdlərin təlim sahəsində irəliləyişlərinin izlənilməsinə təmin edir.

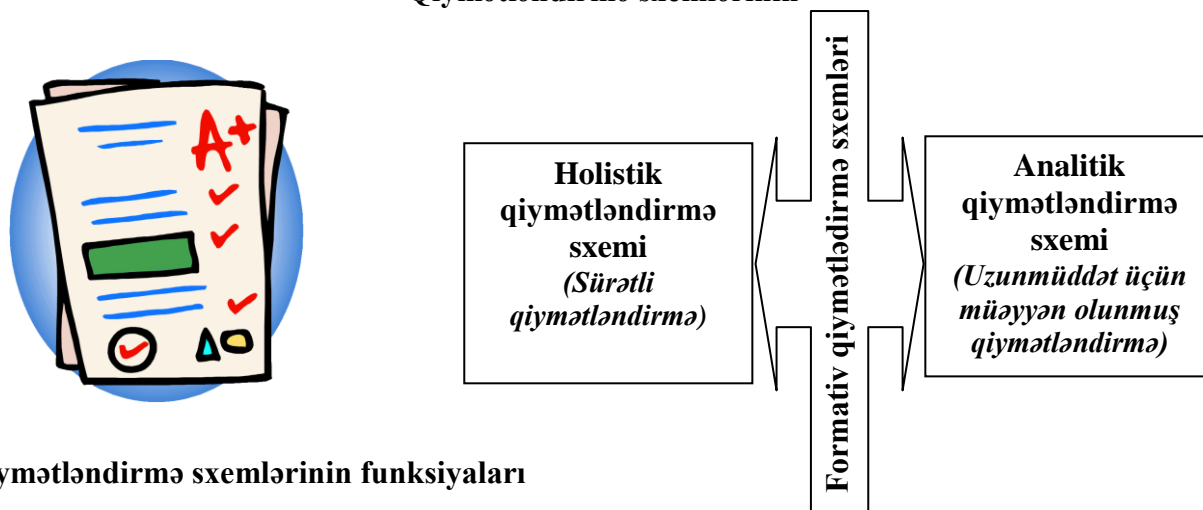
Bu qiymətləndirmə fənni tədris edən müəllim tərəfindən məzmun standartlarından irəli gələn təlim məqsədləri əsasında hazırlanmış meyarlar üzrə dərs ili ərzində müntəzəm olaraq aparılır.

Formativ qiymətləndirmənin nəticələri sinif jurnalında qeyd olunmur.

Bu nəticələr şagirdin məktəbli kitabçasında (meyarlar şəklində), müəllimin şəxsi qeyd dəftərində öz əksini tapır.

Şagird qovluğunda (portfolio) toplanı bilər. Portfolio dərs ili ərzində məktəbdə saxlanılır və ilin sonunda şagirdə təhvil verilir.

Qiymətləndirmə sxemlərinin

Qiymətləndirmə sxemlərinin funksiyaları

- Şagirdlərdən tələb olunan bacarıqları və onların qiymətləndirilməsi mexanizmini təsvir edir.
- Şagird irəliləyişlərinin qiymətləndirilməsi üçün etibarlı məlumat bazası rolunu oynayır.
- Təlim nailiyyətləri barədə şagirdlərə, valideynlərə və maraqlı tərəflərə məlumat verilməsi təmin olunur.

Qiymətləndirmə sxemləri qiymətləndirmənin daha ədalətli, obyektiv, etibarlı və ardıcıl həyata keçirilməsinə imkan verir, tədrisin səmərəliliyi ilə bağlı müəllimləri faydalı məlumatlarla təmin edir və tələb edir ki, hər bir müəllim müvafiq şərtlər üzrə öz meyarlarını müəyyənləşdirsin. Qiymətləndirmə sxemləri şagirdin işini qiymətləndirmək üçün müəllimin sərf etdiyi vaxtı azaldır, keyfiyyət səviyyələri vasitəsilə müxtəlif qabiliyyətə malik şagirdlərin təhsil aldığı sinifləri nəzərə almağa şərait yaradır.

Holistik qiymətləndirmə sxemi

Holistik qiymətləndirmə nümunəsi

Mövzu: Qışda kəndimiz (şəhərimiz, qəsəbəmiz)

Məqsəd:

1. Müşahidələr əsasında kəndin canlı və cansız aləmi, coğrafi şəraiti haqqında danışmaq (Standart 1.2.4.; 4.1.6.);
2. “Qışda kəndimiz” mövzusunda bir neçə cümlədən ibarət mətn qurmaq (Standart 2.1.1.; 2.1.2.).
3. Öyrəndiyi yeni sözlərdən şifahi nitqində istifadə etmək.

“**Holistik**” sözü latın mənşəlidir və lüğəvi mənası “**ümumi**”, “**bütöv**”, “**tam**” deməkdir.

Holistik qiymətləndirmə təlim prosesində məqsədlərə görə müəyyən olunmuş bacarıqların ayrı-ayrılıqda qiymətləndirilməsi yolu ilə şagirdin inkişaf səviyyəsinin qısa müddətdə ümumi şəkildə dəyərləndirilməsidir.

Qısa müddət ərzində həyata keçirildiyi üçün bu qiymətləndirmə “sürətli qiymətləndirmə” də adlanır.

Qiymətləndirmə sxemləri fəaliyyətin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə edilən meyarlarla bağlı şagirdlərin məlumatlandırılmasını, onların işinin necə qiymətləndiriləcəyini və onlardan nələrin tələb olunduğunu aydın şəkildə göstərməklə, konkret məqsəd və tələbləri (meyarları) müəyyən edir. Bu sxemlər şagird işlərinin keyfiyyətini daha yaxşı qiymətləndirməklə, təlim prosesində irəliləyişlərin qiymətləndirilməsi üçün çərçivə təyin edir, işlərin keyfiyyəti ilə bağlı əks tərəfə məlumat verilməsini təmin edir. Qiymətləndirmə sxemləri mahiyyət etibarilə iki növə ayrılır.

Holistik qiymətləndirmə sxemləri şagirdin işi ilə bağlı ümumi təəssürat yaradır və əksər hallarda fəaliyyət səviyyələrini əks etdirən 4-5 ballıq şkalaya əsaslanır. Bu növ sxemlər sürətli qiymətləndirmə apararaq, şagird nailiyyətləri üzrə ümumi mənzərəni təsvir edir.

Holistik qiymətləndirmə sxeminə nümunə

Qiymətlər	1	2	3	4	5
Bilik və bacarıqlar (meyarlar)					
Müşahidətmə					
Fikrini dəqiq ifadətmə					
Mətnqurma					
Öyrəndiyi yeni sözlərdən nitqində istifadətmə					
Əməkdaşlıq					

Analitik qiymətləndirmə sxemi

Analitik qiymətləndirmə şagirdlər üçün nəzərdə tutulan konkret bacarıqların müəyyən olunmuş uzun müddət ərzində ardıcıl izlənilməsi və qiymətləndirilməsidir.

Oxu bacarığının qiymətləndirilməsi üzrə analitik qiymətləndirmə nümunəsi

- Analitik qiymətləndirmə əsasən sorğular və testlər əsasında aparılır.
- Şagirdin ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə qiymətlərini müəyyənləşdirir.
- Qiymətləndirmədə, əsasən, 4-5 ballıq şkaladan istifadə edilir.
- Bu zaman şagirdlərin fəaliyyəti ardıcıl qiymətləndirilməklə, onların nailiyyətləri haqqında daha ətraflı informasiya verilir.
- Bu qiymətləndirmədə çox vaxt tələb edilir.

Oxu bacarığının qiymətləndirilməsi üzrə analitik qiymətləndirmə nümunəsi

Aylar \ Fənn	Ana dili		
	Oktyabr	Noyabr	Dekabr
Göstəricilər	Şagirdlərin sayı		
ƏLA	5	6	8
YAXŞI	7	8	8
ORTA	8	4	5
ZƏİF	4	6	3

Analitik qiymətləndirmə sxemləri şagirdin ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə qiymətlərini təyin edir. Qiymətləndirmədə, əsasən, 4-5 ballıq şkaladan istifadə edilir. Bu zaman şagirdlərin fəaliyyəti ardıcıl qiymətləndirilməklə, onların nailiyyətləri haqqında daha ətraflı informasiya verilir, lakin qiymətləndirmə üçün daha çox vaxt tələb olunur.

Qiymətləndirmə sxemlərinin elementlərinə qiymətləndiriləcək əsas sahələr, nailiyyətin müxtəlif səviyyələrini dəyərləndirmək üçün qiymətləndirmə şkalası, nailiyyət səviyyəsini təsvir edən söz və ya rəqəm (səviyyə üzrə etiket), nailiyyət səviyyəsini daha müfəssəl təsvir edən söz və ya ifadə (səviyyə deskriptoru), hər bir nailiyyət səviyyəsi üzrə diqqət yetirilən məsələlərə aid konkret nümunələr (səviyyə indikatorları), nail olunması nəzərdə tutulan nəticə (standart) daxildir.

6.4.6. Summativ qiymətləndirmə

Summativ qiymətləndirmə kiçik və böyük summativ qiymətləndirmədən ibarətdir.

Kiçik və böyük summativ qiymətləndirmə təlim prosesində müəyyən mərhələlərə (bəhs və ya bölmənin, yarımilin sonunda) yekun vurmaqla, müvafiq məzmun standartlarına uyğun qiymətləndirmə standartları əsasında hazırlanmış vasitələrlə şagirdin nailiyyət səviyyəsini ölçmək məqsədilə aparılır.

Summativ qiymətləndirmə məzmun standartlarının mənimsəmə səviyyəsinin etibarlı göstəricisidir.

Summativ qiymətləndirmənin nəticələri keçirildiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur.

Summativ qiymətləndirmədə istifadə olunan üsul və vasitələr

Üsullar	Vasitələr
Yoxlama yazı işləri	Yoxlama yazı işləri üzrə qeydiyyat vərəqi
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş meyar cədvəli
Şifahi sorğu	Şifahi sorğu üzrə qeydiyyat vərəqi
Test	Test tapşırıqları
Tapşırıqvermə	Tapşırıq, çalışma və laboratoriya işləri
Yaradıcılıq və əl işləri	Fənlərə müvafiq olaraq rəsmlər, hazırlanan məmulatlar və digər əl işləri

Qeyd: Test tapşırıqları qiymətləndirmə vasitəsi kimi hal-hazırda populyarlıq qazansa da, fənni tədris edən müəllim diaqnostik, formativ və hətta summativ qiymətləndirmədə test tapşırıqlarına aludəçilik göstərməməlidir.

Şagirdlərin şifahi və yazılı nitq bacarıqlarını, məntiqi təfəkkürünü, müstəqil düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirən üsullardan- layihə (qiymətləndirmə vasitəsi-şagirdlərin təqdimatı və müəllimin tərtib etdiyi meyar cədvəli), şifahi sorğu (qiymətləndirmə vasitəsi-şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi), yoxlama yazı işlərindən (imla, inşa, esse, məsələ və misal həlli) geniş istifadə etməlidir.

Test tapşırıqlarından davamlı olmamaqla, yeri gəldikcə yalnız summativ qiymətləndirmədə istifadə etmək tövsiyə edilir.

Kiçik summativ qiymətləndirmə

Kiçik summativ qiymətləndirmə fənn kurikulumları tətbiq olunan siniflərdə bəhs və ya bölmələrin sonunda altı həftədən gec olmayaraq müəllim tərəfindən keçirilir. Onun nəticələri yarımillik qiymətlərin hesablanmasında nəzərə alınır.

Kiçik summativ qiymətləndirmə vasitələri (tapşırıqlar, yazı işləri və s.) fənni tədris edən müəllim tərəfindən hazırlanır.

Summativ qiymətləndirmənin nəticələri rəsmidir və keçirildiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur.

Kiçik summativ qiymətləndirmənin keçirildiyi gün dərstdə iştirak etməyən şagirdin sinif jurnalında adının qarşısındakı xana diaqonalla 2 yerə ayrılır və onun surətində “q”(qayıb) yazılır, məxrəci isə boş saxlanılır. Müəllim həmin şagirdlə növbəti 2 həftə ərzində summativ qiymətləndirmə aparır və onun nəticəsini məxrəcdə qeyd edir.

Kiçik summativ qiymətləndirmə kiçik “s” hərfi ilə işarə edilir və aşağı indeksdə sıra nömrəsi yazılır. Məsələn: $s_1, s_2, s_3, \dots s_n$

Böyük summativ qiymətləndirmə

Böyük summativ qiymətləndirmə vasitələri (test və tapşırıqlar) ümumi təhsil müəssisəsi rəhbərliyinin təşkil etdiyi xüsusi komissiya tərəfindən hazırlanır.

Şagird I yarımildə böyük summativ qiymətləndirmədə iştirak etmədikdə, bir ay müddətində onun böyük summativ qiymətləndirmədə iştirakı təmin edilir.

Şagird II yarımildə üzrlü səbəbdən böyük summativ qiymətləndirmədə iştirak etmədikdə, II yarımillik qiyməti çıxarılarəkən I böyük summativ qiymətləndirmədə aldığı qiymət həm də II böyük summativ qiymət hesab olunur. Şagirdin üzrsüz səbəbdən iştirak etmədiyi II yarımildəki böyük summativ qiymətləndirmənin nəticəsi yarımillik qiyməti çıxarılarəkən "0" qəbul edilir.

Əgər şagird I yarımildə böyük summativ qiymətləndirmədə üzrlü səbəbdən iştirak etməmiş və bir ay müddətində onun böyük summativ qiymətləndirmədə iştirakını təmin etmək mümkün olmamışdırsa, həmin şagirdin II yarımildə böyük summativ qiymətləndirmədə aldığı qiymət həm də I yarımilin qiyməti olaraq hesablanır. Hər iki böyük summativ qiymətləndirmədə üzrlü və ya üzrsüz səbəbdən iştirak etməyən şagirdin məsələsi pedaqoji şurada müzakirə olunaraq müvafiq qərar çıxarılır.

Böyük summativ summativ qiymətləndirmə böyük “S” hərfi ilə işarə edilir və aşağı indeksdə yarımilin nömrəsi yazılır. Məsələn: S_1 və S_2 .

6.4.7. Qiymətləndirmə standartlarının və qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanması

Hər bir fənn kurikulumunda məzmun standartları və onların mənimsənilməsi üçün istifadə edilən strategiyalarla yanaşı, nail olunmuş təlim nəticələrinin, əldə edilmiş bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi məqsədi ilə müvafiq qiymətləndirmə standartlarının nümunələrindən də istifadə olunur.

Məzmun standartları integrativ təlim nəticələri olub, şagirdin müvafiq bilik, bacarıq və dəyərlərə nail olmaqla səviyyəyə dəyişməsinə təmin edir.

Qiymətləndirmə standartları məzmun standartlarının hansı səviyyədə reallaşdığını yoxlamaqla, baş vermiş dəyişikliklərin dərəcəsini müəyyən edir.

Qiymətləndirmə standartlarının təyin edilməsində imtahana əsaslanan metod vasitəsilə bütün maraqlı tərəflərin razılığı əsasında müvafiq siniflər üzrə milli səviyyədə yekun qiymətləndirmə (imtahan) keçirilir, nəticələr təhlil olunmaqla, standartlar təyin edilir. Məsələn:

- minimum - şagirdlərin 90-100 faizi tərəfindən nail olunan standartlar;
- yüksək - şagirdlərin ən yaxşı halda 30 faizi tərəfindən nail olunan standartlar.

Qiymətləndirmə standartlarının təyin edilməsində kurikulumyönlü metoda daha çox üstünlük verilir. Bu metoda görə:

qiymətləndirmə standartları milli kurikulumda əks olunmuş nailiyyətlərə (nəticələrə) uyğun hazırlanır və faktiki olaraq şagirdlərin nəyi bacardığına dair ölçmələrə deyil, mütəxəssis mühakimələrinə əsaslanır.

bütün məktəblərin, müəllimlərin təmsil olunduğu təşkilatların və digər maraqlı tərəflərin müzakirələri əsasında standartlara düzəlişlər edilir və arzuolunan nailiyyət səviyyələrinə dair ortaq fikir yaranır.

Qiymətləndirmə standartları 4 səviyyə üzrə qiymətləndirmə sxemləri şəklində hazırlanır:

- Birinci səviyyə - aşağı
- İkinci səviyyə - orta
- Üçüncü səviyyə - yüksək
- Dördüncü səviyyə - ən yüksək

Qiymətləndirmə sxemləri xüsusi növ qiymətləndirmə şkalasıdır və iki əsas sualı əhatə edir:

- Mən nəyi qiymətləndirməliyəm (obyekt, məzmun, aspektlər, tərəflər, xüsusiyyətlər)?
- Aşağı, orta və yuxarı nailiyyət səviyyələrinin xüsusiyyətlərini necə müəyyənləşdirmək olar?

1-ci səviyyə ən aşağı, 4-cü səviyyə isə ən yüksək səviyyəni əks etdirir. 1-ci səviyyə və 2-ci səviyyə əksər şagirdlər, 3-cü səviyyə və xüsusilə 4-cü səviyyə isə daha istedadlı şagirdlər üçün nəzərdə tutulur.

Şagirdlərin məzmun standartlarına nə dərəcədə nail olduqlarını ölçmək və qazanılmış bacarıqlar üzrə yekun (summativ) qiymətləndirmələr aparmaq üçün qiymətləndirmə vasitələrinin (testlərin) hazırlanması aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

- qiymətləndirmə vasitələrinin (testlərin) hazırlanması prosesində testlərin məqsədəuyğunluğu (məhz "nəzərdə tutulanı" qiymətləndirməsi) və etibarlılığı (real məlumatlara əsaslanması);
- səmərəlilik üçün hər sinif üzrə nisbətən az (<10) və nisbətən çox (>10) məzmun standartına malik olan iki fənn qrupunun müəyyənləşdirilməsi;

- yekun (summativ) testlərdə bütün standartların *reprezentativ (təmsiledici)* seçiminin təmin edilməsi:
  - 1-ci səviyyə üzrə suallar - 20%
  - 2-ci səviyyə üzrə suallar - 30%
  - 3-cü səviyyə üzrə suallar - 30%
  - 4-cü səviyyə üzrə suallar - 20%

Qiymətləndirmə vasitələrində standart və səviyyələrin təmsil olunması 1 standart - 10 sual

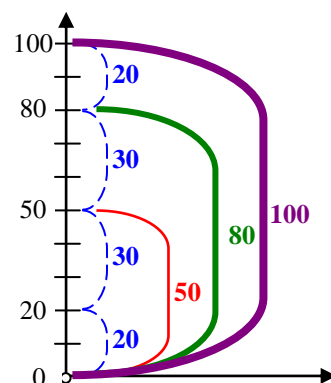
10 sual	4-cü səviyyə	2 sual
	3-cü səviyyə	3 sual
	2-ci səviyyə	3 sual
	1-ci səviyyə	2 sual

Summativ qiymətləndirmə tapşırıqları asan, orta və çətin səviyyəli olmaqla hazırlanır və qiymətlər düzgün cavabların sayına uyğun müəyyənləşdirilir.

Summativ qiymətləndirmənin nəticələri 5 ballıq qiymət şkalası üzrə (1,2,3,4,5) rəqəmlə ifadə olunur və qiymətlər jurnala yazılır.

Summativ qiymətləndirmə tapşırıqları müxtəlif çətinlik dərəcəli suallardan ibarət olur və qiymətlər düzgün cavabların əsasında müəyyənləşdirilir.

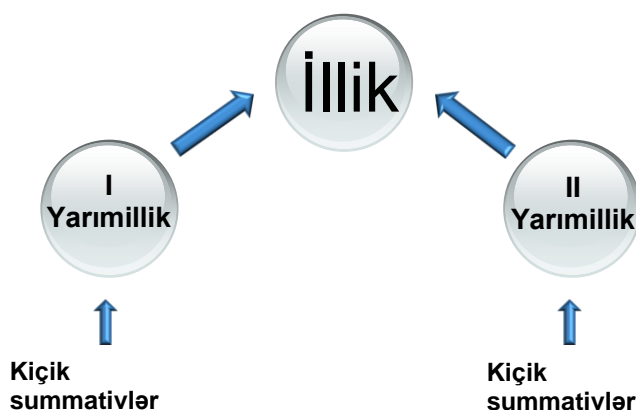
Burada asan səviyyəli suallar 20%, orta səviyyəli suallar 30%, yüksək səviyyəli suallar 30%, ən yüksək (çətin) səviyyəli suallar 20% təşkil edir.

Summativ qiymətləndirmədə şkalası

Qiymət	5	4 nailiyyət səviyyəsi	80% <=	Düzgün cavab <=	100%
	4	3 nailiyyət səviyyəsi	50% <=	Düzgün cavab <	80%
	3	2-ci nailiyyət səviyyəsi	20% <=	Düzgün cavab <	50%
	2	1-ci nailiyyət səviyyəsi	10% <=	Düzgün cavab <	20%
	1	1-ci nailiyyət səviyyəsindən aşağı	0% <=	Düzgün cavab <	10%

Summativ qiymətləndirmənin növləri

Yarımillik qiymətlər

Fənn üzrə yarımillik qiymət kiçik summativ (yarımil ərzində keçirilən) qiymətləndirmə nəticələrinin ədədi ortasının 40%-i ilə böyük summativ (yarımilin sonunda keçirilən) qiymətləndirmənin nəticəsinin 60%-nin cəminin yuvarlaq qiymətinə bərabər götürülməklə çıxarılır. Fənn üzrə illik qiymətlər yarımillik qiymətlərin ədədi ortasına bərabər tutulur və yuvarlaq qiymət çıxarılır.

$$Y_1 \equiv \frac{s_1 + s_2 + \dots + s_n}{n} \cdot \frac{40}{100} + S_1 \cdot \frac{60}{100}$$

Burada $s_1, s_2, \dots, s_n$ - kiçik summativlər, n - yarımildə keçirilən kiçik summativlərin sayı, S_1 - birinci yarımildəki böyük summativ, Y_1 - birinci yarımillik qiymətdir. Kiçik summativlərdən orta qiymət çıxarılarəkən yuvarlaqlaşdırma qaydası tətbiq olunur.

İllik qiymət

İllik qiymət isə aşağıdakı düsturla müəyyən edilməlidir:

$$I = \frac{Y_1 + Y_2}{2}$$

Burada Y_1 - illik qiymət, və Y_2 - yarımillik qiymətlərdir. Məsələn, şagird birinci yarımildə 3, ikincidə isə 4 qiymət alıbsa,

$$I = \frac{3 + 4}{2} = 3,5 \approx 4$$

olur.

Valideynlərə kiçik və böyük summativ qiymətləndirmənin nəticələri haqqında məlumatlar məktəbli kitabçası vasitəsilə çatdırılır.

İllik və yekun qiymətlər, şagird haqqında məktəb psixoloqunun qeydləri şagirdin şəxsi işində öz əksini tapır.

İllik qiyməti bir, iki və üç fəndən qeyri-kafi olan II-VIII və X sinif şagirdləri yay tədris tapşırıqları alırlar.

Yay tədris tapşırıqlarını yerinə yetirməyən şagirdlər təkrar sinifdə saxlanılırlar.

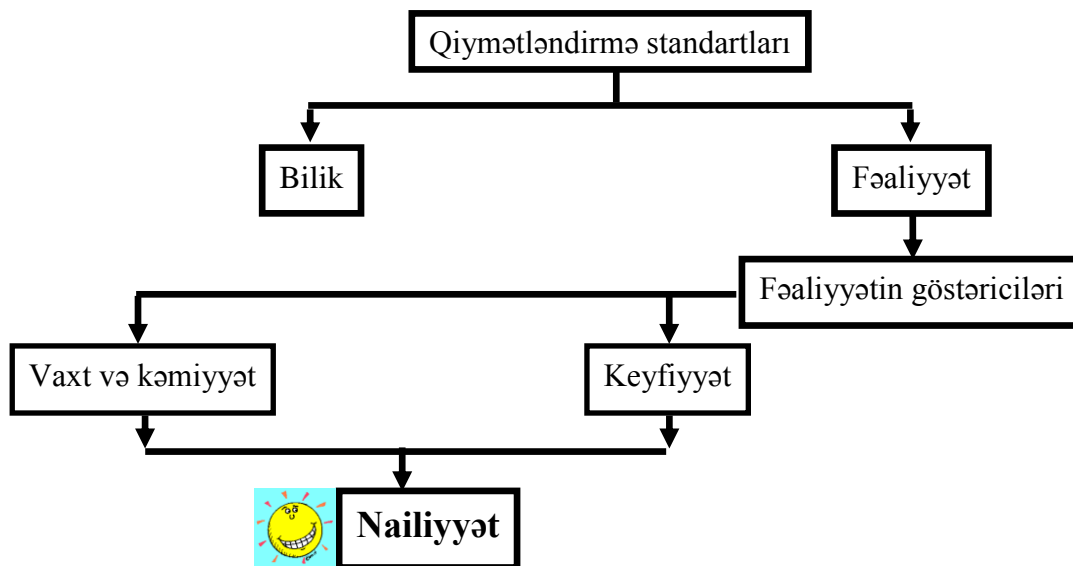
Dörd və daha çox fəndən illik "qeyri-kafi" qiyməti olan, həmçinin yay tədris tapşırığını yerinə yetirməyən II-VIII və X sinif şagirdləri təkrar sinifdə saxlanılırlar.

Qiymətləndirmə standartları

Təhsilin müəyyən mərhələsində şagirdlərin nailiyyət səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbidir.

Təhsilin hər hansı bir mərhələsində müəyyən olunmuş səviyyələr üzrə şagirdin yiyələnmiş olduğu bilik və bacarıqların kəmiyyət və keyfiyyət göstəricisidir.

Məzmun standartlarının reallaşma səviyyəsini, şagirdlərin inkişafındakı dəyişiklikləri müəyyən edir.

Qiymətləndirmə standartı

Ədəbiyyat V sinif

1. Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri

Ə.V. 1.1.QS.

Məzmun standartı:	Qiymətləndirmə standartları:
1.1. Şagird ədəbi əsərlərin məzmununu mənimsədiyini nümayiş etdirir.	1.1.QS.1. Şagirdin ədəbi əsərlərin məzmununu mənimsəməsinə dair sxemlər
1.1.1 Müxtəlif vəznli şeirlərdə və sadə süzətli ədəbi nümunələrdə (nağıl, təmsil, hekayə) tanış olmayan sözlərin mənalarını lüğətdən istifadə etməklə izah edir.	1.1.Q.4. Mətnə obrazlılıq- məcazilik yaradan sözlərin mənalarını aydınlaşdırır. 1.1.1.Q.3. Mətnə işlənmiş tanış olmayan sözlərin mənalarını izah edir. 1.1.1.Q.2. Sorğu kitablarından istifadə edərək mətndəki tanış olmayan sözlərin mənalarını tapır. 1.1.1.Q.1. Mətnə ilk dəfə tanış olduğu sözləri müəyyənləşdirir.

7. YENİ DƏRSLİK KOMPLEKTLƏRİN ƏSAS TƏRKİB HİSSƏLƏRİ

DƏRSLİK - Məzmun standartlarının reallaşdırılması üçün mühüm vasitə olub müəllim-şagird (tədris-təlim) fəaliyyətinin tənzimlənməsinə xidmət edir.

MÜƏLLİM ÜÇÜN VƏSAİT - Təlimin səmərəli təşkilində müəllim üçün istiqamətverici rol oynayır.

Dərslik komplektinin əhəmiyyəti

- Təhsil prosesində müəllim-şagird fəaliyyətinin tam təsəvvür olunmasını və üzvi şəkildə əlaqələndirilməsini təmin edir.
- Müəllimin planlaşdırmadan qiymətləndirməyə qədər bütün fəaliyyətini istiqamətləndirir.
- Təlim prosesində şagirdlərin müstəqilliyinin və tətbiq bacarıqlarının genişlənməsinə imkan yaradır.

Yeni dərslikləri səciyyələndirən əsas cəhətlər

- Təlim marağını gücləndirir, şagirdləri axtarışlara, yeni məlumatlar əldə etməyə sövq edir.
- Məntiqi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirir.
- Tətbiqi xarakter daşımaqla zəruri həyati bacarıqların formalaşmasına zəmin yaradır.
- Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya imkanlarını genişləndirir.
- Fəal təlim şəraitinin yaradılmasını tələb edir.
- Şagirdlərin fərqli idraki imkanlarının nəzərə alınmasına şərait yaradır.

8. TEZAURUS

Təlimin məzmunu - şəxsiyyətin formalaşmasına yönəlmiş bacarıqlar şəklində ifadə edilən təlim nəticələrinin (təlim standartlarının) məcmusudur.

Təlim nəticəsi - müəyyən bir mərhələdə mənimsənilməsi nəzərdə tutulan və əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş təlim nailiyyətlərinin konkret bir səviyyəsidir.

Məzmun xətti - fənn üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşmasını təmin etmək üçün müəyyən olunan məzmununun zəruri hissəsidir. Riyaziyyat fənn kurikulumunda 5 məzmun xətti müəyyən edilmişdir: Ədədlər və əməllər; Cəbr və funksiyalar, Həndəsə; Ölçmə; Statistika və ehtimal.

Əsas standart - fənlər üzrə müəyyən olunan təlim nəticələrini məzmun xətləri üzrə ümumi şəkildə ifadə edir.

Alt-standart - əsas standartlarda ifadə olunmuş fikrin müəyyən hissəsidir.

Məzmun standartı - dövlətin təhsil alanların bilik və bacarıq səviyyəsinə qoyulmuş dövlət tələbidir.

Qiymətləndirmə standartı - təhsil alanların nailiyyət səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbidir.

Qiymətləndirmə meyarları - şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üçün məzmun standartları əsasında hazırlanmış tələblər.

Rubrik - şagirdlərin nailiyyətlərini meyarlar əsasında ölçən qiymətləndirmə şkalası.

Təlim strategiyası - təhsil prosesində istifadə olunan forma, metod, üsul və vasitələrin məcmusudur.

Kurikulum - təhsilin məzmunu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə əks etdirən konseptual sənəddir.

Dərslik - dövlət təhsil standartları əsasında hazırlanmış kurikulumlara uyğun olan, şagirdlərdə müstəqil tədqiqatçılıq və yaradıcılıq vərdişlərinin aşılmasına, demokratik dünyagörüşünün formalaşmasına imkan yaradan, onları düşünməyə sövq edən, məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirən, tətbiqi xarakter daşıyan, integrativ xüsusiyyətə malik əsas dərs vəsaitidir.

Tədris vahidi - dərslikdəki mövzuların tematik qrupudur.

Inteqrasiya - müəyyən təhsil sistemi çərçivəsində şagirdlərin təfəkküründə dünyanın bütöv və bölünməz obrazını formalaşdırmaq, onları inkişaf və özünüinkişafa istiqamətləndirmək məqsədilə təlimin bütün məzmun komponentləri arasında struktur əlaqələri qurmağı və onları sistemləşdirməyi tələb edən didaktik prinsipdir. Dünyanın təhsil təcrübəsində şaquli və üfüqi olmaqla onun iki növündən istifadə edilir.

Milli kurikulum - ölkə miqyasında təhsilin hər bir pilləsindəki fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə imkan yaradan və onları istiqamətləndirən konseptual sənəddir.

Fənn kurikulumu - fənn üzrə fəaliyyətləri istiqamətləndirən konseptual sənəddir.

Pedaqoji innovasiya - təhsil müəssisələrində, pedaqoji nəzəriyyələrdə, müəllim və şagirdlərin fəaliyyətlərində, təlim-tərbiyənin məzmununda, forma, üsul və vasitələrində, idarəetmədə, məqsəd

və nəticələrdə, ümumən, pedaqoji sistemdə baş verən yeniliklərdir. Onlar müəyyən dövr ərzində sabit qalaraq ənənəvi qaydada davam etdirilir, həmin dövrün səciyyəvi pedaqoji hadisəsinə çevrilir.

Nəticəyönümlülük - yeni kurikulumların hazırlanmasında nəzərə alınmış əsas prinsiplərindən biridir. Bu prinsipin tələbinə görə müəyyən olunmuş bacarıqlardan ibarət zəruri məzmun nəticələr formasında verilir.

Taksonomiya - yanan sözdür (taxus-qayda ilə yerləşmə+qanun deməkdir), təlim məqsədlərinin şəbəkəli və ya sistemli təsnifatıdır. Elmi termin kimi ilk dəfə botanika və zoologiyada əmələ gəlmiş, heyvanların və bitgi orqanizmlərinin qruplara görə bölgüsü anlamında işlənmişdir. 30-cu illərdə psixologiyada istifadə olunmağa başlanmışdır.

Şəxsiyyətyönümlülük - Milli Kurikulumun hazırlanması zamanı nəzərə alınmış didaktik prinsiplərdən biridir. Onun tələbinə görə, kurikulumların tərkibində olan təlim standartları, strategiyaları və qiymətləndirmə mexanizmləri şagird şəxsiyyətində idraki, hissi və psixomotor bacarıqlar əsasında yaranan keyfiyyətlərin formalaşmasına yönəlir. Çox vaxt bu keyfiyyətlər kompetensiyalar (səriştələr, qabiliyyətlər), dəyərlər və ya mədəniyyətlər terminləri ilə ifadə edilir. Şəxsiyyətyönümlü təhsilin keyfiyyət göstəricisi sadəcə bilik və ya bacarıqlar deyil, milli səviyyədə müəyyən olunmuş ümumi nəticələrə uyğun səviyyənin (kompetensiya, keyfiyyət və ya mədəniyyət göstəricilərinə uyğun səviyyənin) əldə edilməsidir.

Təhsildə qiymətləndirmə sistemi - beynəlxalq milli və məktəb səviyyələrində aparılan qiymətləndirməni əhatə edir. Orada zəruri məzmunun (qiymətləndirmə standartlarının), vasitələrin (test, sual və s.), formaların, üsulların müəyyənləşdirilməsini və onların reallaşdırılmasına aid prosedurları özündə birləşdirir.

Fəal (interaktiv) təlim - şagirdlərin idrak fəallığına əsaslanır, təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitinin yaradılmasını tələb edir.

İdrak fəaliyyəti - idrak prosesində həyata keçirilən fəaliyyətdir. Psixoloqların fikrincə, idrak fəaliyyətində bilmək, anlamaq, tətbiq etmək, sintez etmək və dəyərləndirmək əsas mərhələlər hesab olunur. Müasir təhsil konsepsiyasına görə, şagirdin təlim fəaliyyətinin psixopedaqoji əsasını məhz həmin parametrlər təşkil edir. Ona görə də “hafizə məktəbi”ndən fərqli olaraq “təfəkkür məktəbi”ndə təlim standartları hazırlanarkən onlar əsas götürülür.

Dəyərlər - şəxsiyyəti şərtləndirən keyfiyyətlərdir.

Şagird nailiyyəti - bilik və bacarıqlar əsasında qazanılan dəyərdir.

Resurslar - məzmun standartlarının reallaşdırılmasında istifadə olunan təlim vasitələridir.

9. Dərs dinləmə vərəqi

_____ rayonu _____ №li _____

Sinif müəllimi _____

Dərsin mövzusu _____ Standart _____

№	Dərs dinləmənin parametrləri	Qeydlər
1.	Standartların düzgün seçilməsi	
2.	Məqsədin standarta uyğunluğu	
3.	Məqsədin reallaşdırılması üçün əlverişli forma və üsulların seçilməsi	
4.	Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya	
5.	Resurslardan məqsədəuyğun istifadə	
6.	Motivasiyanın məqsədəuyğun qoyulması	
7.	Tədqiqat sualının təlim məqsədinə uyğunluğu	
8.	Təlim tapşırığının problemin həllinə istiqamətlənməsi və şagirdlərin <i>potensial imkanlarına</i> uyğunluğu	
9.	Məlumat mübadiləsi mərhələsinin təşkili (şagirdlərin təhlil etmə və təqdim etmə bacarığı)	

№	Dərs dinləmənin parametrləri	Qeydlər
10.	Məlumatın müzakirəsinin təşkili	
11.	Ümumiləşdirmə və nəticə	
12.	Qiymətləndirmə meyarlarının düzgün müəyyən edilməsi (qiymətləndirmənin təlim boyu aparılması)	
13.	Yaradıcı tətbiqetmə tapşırıqlarının düzgün verilməsi.	
14.	Müəllim nitqinin aydınlığı	
15.	Dərsdə vaxtdan səmərəli istifadə Şagirdlərdə əməkdaşlıq bacarığının formalaşdırılması	

10.TƏHSİLƏ DAİR FƏLSƏFİ BAXIŞLAR

Biliyin təbiətinə və necə öyrənməyimizə əsas diqqət yetirən 4 təhsil fəlsəfəsi müzakirə edilmişdir. Təhsil fəlsəfəsi nöqtəyi nəzərindən təhsilə yanaşmalar bütün dünyada istifadə olunur. Bu fəlsəfi cərəyanlara Proqressivizm, Perrenializm, Essensializm və Eksistensializm daxildir. Bu Təhsil fəlsəfələri əsas diqqəti bizim “NƏYİ” tədris etməyin lazım olduğu və kurikulum üzərində cəmləşdirir.

Hər bir fəlsəfi baxış, kurikulumun xarakterini dəyişdirən fərqli dəyərləri əks etdirir.

Proqressivizm

Proqressivizm tərəfdarları hesab edirlər ki, təhsil məzmununa böyük əhəmiyyət verməlidir. Eləcə də diqqət mərkəzində daha çox uşaq olmalıdır. Bu təhsil fəlsəfəsinin tərəfdarları hesab edirlər ki, şagirdlər ideyaları fəal təcrübə yolu ilə sınaqdan çıxarmalıdırlar. Təcrübə zamanı yaranan suallara cavab axtaran zaman təlim daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Bu passiv olmayan, fəal təlimdir. Öyrənən özünün fərdi təcrübəsində fiziki və mədəni kontekstdən məna çıxarır və problemi həll edir. Yaradıcı müəllimlər şagirdlər üçün elə bir təcrübə mühiti yaradırlar ki, şagirdlər təcrübə keçə-keçə öyrənirlər. Kurikulumun məzmununa şagirdlərin maraq və sualları əsasında tərtib edilir. Elmi metoddan proqressivist pedaqoqlar istifadə edirlər ki, şagirdlər müəyyən məsələ və hadisələri sistemə və qısa müddətə öyrənirlər. Əsas diqqət bu prosesin necə aparılması üzərində cəmləşir. Proqressiv təhsil fəlsəfəsi Amerikada 1920-ci ilin ortalarından başlayaraq, 1950-ci ilin ortalarına qədər yaradılmışdır. Con Dyu onun əsas tərəfdarlarından idi. Bu təhsil fəlsəfəsinin əsas prinsipi ondan ibarət idi ki, məktəblərdə azadlıq və demokratiyanı təcrübədən keçirməklə, vətəndaşların həyatlarını yaxşılaşdırmalıdır. Qərar verərkən fikirlərin paylaşması, şagird-müəllim münasibətlərinin planlaşdırılması, şagirdlərin seçdikləri mövzular bu fəlsəfi cərəyanın aspektlərini əhatə edir. Kitablər səlahiyyətdən daha çox vasitələrdir.

Perennializm

Adları çəkilən fəlsəfi baxışlardan ən konservativ, ənənəvi və yaxud sabit, dəyişməz fəlsəfə *-perennializm fəlsəfəsidir*. Bu fəlsəfəni Təhsilin klassik tərifindən əldə etmək çətindir. Perennializm tərəfdarları belə hesab edirlər ki, təhsil də insan təbiəti kimi dəyişilməzdir. İnsanların ən fərqləndirici xüsusiyyətləri insanların səbəblərdən nəticə çıxarmaq qabiliyyətləri kimi, təhsildə də inkişaf edən rasionallıq üzərində fikirlərini cəmləşdirirlər. Perennialistlərə görə, təhsil həyat üçün hazırlıq deməkdir və şagirdlərə strukturlu təhsil vasitəsilə dünyanın quruluşu öyrədilməlidir.

Perennialistlərə görə, real aləm səbəblər dünyasıdır. Bu cür inam və baxış bizə təhsil və bəzən də dini qanunlar vasitəsilə məlum olur. Xeyirxahlıq (İlahi) anlayışına rasionallığın özündə də rast gəlmək olar. Perennialistlər daha çox yüksək nizamlı təlim və davranışa nəzarət vasitəsilə öyrənilən fənn və nəzəriyyələrə meyl göstərirlər. Perennialistlər üçün məktəb əsasən əbədi inamları tədris etməklə səbəbləri axtarıb tapmaq üçün mövcuddur. Müəllim izah edir və deyir. Şagird isə passiv resipientdir (qəbul edəndir). Buna görə də həqiqət əbədidir. Məktəb mühitində baş verən bütün dəyişikliklər səhidir.

Perennialistlərə hesab edir ki, təhsilin məqsədi şagirdləri sivilisasiyanın böyük ideyaları haqqında məlumatla təmin etməkdən ibarətdir. Onlar hesab edirlər ki, bu ideyalar istənilən dövrdə problemlərin həlli üçün böyük potensiala malikdir. Əsas diqqət daimi ideyaları, sabit, əbədi olan həqiqətləri axtarmaq, daima müəyyən və mühüm səviyyədə olan təbii və bəşəri dünyalar kimi tədris etməyə istiqamətlənməlidir. Bu dəyişilməz prinsipləri tədris etmək tənqidi xarakter daşıyır. İnsanlar düşüncəli varlıqlar olduğundan, onların şüurları inkişaf etdirilməlidir. Beləliklə, intellektin tərbiyələndirilməsi təhsildə ən yüksək prioritetlərdəndir. Tələbyönümlü kurikulum uzunmüddətli nizam-intizam daxilində şagirdin inkişafını məhdudlaşdırmaqla mədəni savadlılığa üstünlük verir. Bəşəriyyətin əldə etdiyi ən yüksək nəəliyyətlər-ədəbiyyat və incəsənət işləri, təbiət elmlərinin prinsipləri və ya qanunları vurğulanır. Bu təhsil fəlsəfəsinin tərəfdarları 1963-cü ildə “Böyük Kitablər” proqramını işləyib hazırlayan Robert Maynard Huçin və sonradan qərb mədəniyyətinə dair 100 böyük kitaba əsaslanan və kurikulumu hazırlayan Mortimer Adler idi.

Essensializm

Essensialistlər hesab edirlər ki, biliklər şagirdlərə sistemli və nizamlı qaydada ötürülməlidir. Bu konservativ yanaşmada əsasən, məktəbin tədris edəcəyi standartların intellektual və mənəvi baxımından xüsusiyyətləri vurğulanır. Kurikulum əsas, habelə, akademik bilikləri və bacarıqları əhatə edir. Bu təhsil fəlsəfəsi müəyyən mənada perrenializmə yaxın olmasına baxmayaraq, essensialistlər də bu ideyanın tərəfdarıdır ki, kurikulum dəyişdirilə bilər. Təhsil praktik xarakter daşımalı və şagirdləri cəmiyyətin dəyərli üzvü olmağa hazırlanmalıdır. Təhsil eyni zamanda əsas diqqəti faktlara və şagirdlərin oxu, yazı, danışmaq, hesablama bacarıqlarına yönəltməlidir. Məktəblər siyasət hazırlamamalı və siyasətə təsir göstərməməlidirlər. Şagirdlərə gərgin işləmək, idarəçilik və nizam-intizama riayət etmək öyrədilməlidir. Müəllimlər şagirdlərə yoldaşları ilə münasibətdə səbirli olmağa köməklik etməlidirlər. Bu cür yanaşma 1920 və 30-cu illərdə üstünlük təşkil edən progressivist yanaşmaya müəyyən təsir göstərmişdir. Vilyam Baqley, 1934-cü ildə jurnalda formalaşdırdığı progressiv yanaşmalarla məşğul olmağa başlamışdır. Essensializmin digər tərəfdarlarına misal olaraq, Ceyms D.Koerner (1959), H.G. Rikover (1959), Paul Koperman (1978) və Teodor Sizerin (1985) adlarını çəkmək olar.

Eksistensializm

Eksistensialistlərin dünya haqqında fikirləri subyektiv xarakter daşıyır. Onlar düşünürlər ki, həqiqət xeyirxahlıqdır və nəyin doğru olduğunu yalnız insan özü müəyyən edir. Eksistensialistlər hesab edirlər ki, dünya həqiqətdir, həqiqət isə insan məsələyə yanaşmasından asılıdır. Yəni hər insanın öz həqiqəti ola bilər. Onlar hesab edirlər ki, xeyirxahlıq azadlıqdan irəli gəlir. Eksistensialistlər hesab edirlər ki, məktəb şagirdlərə onların özlərini tanımağa və cəmiyyətdə öz yerlərini müəyyən etməyə köməklik göstərilən bir yerdir. Məktəbdə tədris olunan fənlər incəsənətin, etikanın, fəlsəfənin sərhətlərini təmin etməlidir. Müəllim-şagird münasibətləri əsasən şagirdlərə fərdi təlim yollarında köməklik göstərməkdən ibarət olmalıdır. Məktəb mühitində baş verən dəyişiklik həm təbii, həm də mühüm hadisə kimi qəbul edilməlidir. Məktəbdən kənar və fərdi şəkildə müəyyən edilmiş kurikulumun istifadə edilməsi mümkündür.

Əlavə 1

Formativ qiymətləndirmə jurnalı

Fənn üçün ayrılmış dərs saatinın tarixlərini yazmaq üçün hər bir səhifənin sol tərəfi şaquli olaraq sütunlara bölünür.

Hər bir səhifənin sağ tərəfində verilmiş cədvəldə mövzunun adı, şagirdin fəaliyyətini davamlı izləmək üçün müəllim tərəfindən standartlar əsasında müəyyən edilmiş meyarlar və istifadə edilən qiymətləndirmə vasitəsinin adı yazılır.

Qiymətləndirmə meyarlarının müəyyən olunması

Formativ qiymətləndirmə jurnalında qeyd olunan qiymətləndirmə meyarları məzmun standartları əsasında müəyyən olunur.

Məsələn, Azərbaycan dili üzrə müəllim mətnin düzgün oxusu ilə bağlı aşağıdakı standartı və onun əsasında hazırladığı meyarları keçilən proqrama uyğun müəyyənləşdirə bilər:

Standart: 3.1.2. Məndəki sözləri orfoepiya qaydalarına uyğun oxuyur.

Bu standart əsasında müəyyən edilmiş meyarlar:

1. Məndəki sözlərin vurğusunu düzgün müəyyənləşdirir.
2. Məndəki qoşasaitli sözləri düzgün tələffüz edir.
3. Məndəki qoşasamitli sözləri düzgün tələffüz edir.
4. Fonetik qanun və hadisələri oxuda düzgün tətbiq edir.

Formativ qiymətləndirmədə istifadə olunan üsul və vasitələr

Üsullar	Vasitələr
Müşahidə	Müşahidə vərəqləri
Şifahi sual-cavab	Şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Valideynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət, sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)
Oxu	Dinləmə üzrə qeydiyyat vərəqi Oxu üzrə qeydiyyat vərəqi
Yazı	Yazı bacarıqlarının inkişafı üzrə qeydiyyat vərəqi
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən olunmuş meyar cədvəli
Rubrik	Nailiyyət səviyyələri üzrə qiymətləndirmə şkalası
Şifahi və yazılı təqdimat	Meyar cədvəli
Test	Test tapşırıqları
Özünüqiymətləndirmə	Özünüqiymətləndirmə vərəqləri

Formativ qiymətləndirmə jurnalı

Fənnin adı _____

№	Şagirdlərin adı və soyadı	01.10.2011	02.10.2011	03.10.2011	04.10.2011
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					
11.					
12.					
13.					
14.					
15.					
16.					
17.					

Mövzu	Beş bacının qardaşı			
Meyar	Mətni ifadəli oxuyur	Mətndəki əsas fikirlə bağlı həyatında olan oxşar hadisələri danışır.		
Vasitə	Müşahidə			
Mövzu	Xəyalpərəst			
Meyar	Mətndə təsvir edilən məsələ ilə bağlı mövqeyini bildirir.	Mətndəki hadisələrin əsas xüsusiyyətlərini söyləyir.	Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	
Vasitə	Tapşırıqlar			
Mövzu	Müəllimdən hədiyyə			
Meyar	Mətndəki yeni sözləri izah edir.	Mətni düzgün oxuyur.	Mətndəki əsas fikirlə bağlı həyatında olan oxşar hadisələri danışır.	Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.
Vasitə	Şifahi sorğu			
Mövzu	Yaxşı dost			
Meyar	Mətni şüurlu oxuyur.	Mətndə təsvir edilən məsələ ilə bağlı mövqeyini bildirir.	Mətndəki yeni sözləri cümlədə işlədir.	
Vasitə	Müşahidə			

Əlavə 2

Məktəbli kitabçası

Ay _____

	Fənn	Tapşırıqlar	Formativ qiymətləndirmə	Sum. qiy-mə	Müəllim imzası
Cümə axşamı					
Cümə					
Şənbə					
Buraxılan dərslərin miqdarı			Üzrlü	Üzrsüz	Cəmi

Valideynin qeydi və imzası _____

QEYDLƏR